

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 2^η

Η δημιουργία της ανθρώπινης κοινωνίας και η πολιτική αρετή

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Θεοδώρα Γιαννακοπούλου

Φιλόλογος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 4^ησελ. 3-17

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 5^ησελ.18-29

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 6^ησελ.30-51

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 7^η.....σελ.52-62

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 4^η

Η δημιουργία της ανθρώπινης κοινωνίας και η πολιτική αρετή

Πλάτων Πρωταγόρας 320c – 321b

1. Με ποια φράση ξεκινά ο Πρωταγόρας τον λόγο του;

«Ἦν γάρ ποτε χρόνος» είναι η φράση με την οποία ξεκινά να αφηγείται, η οποία:

- Προσδίδει στον μύθο **λαϊκό και αφηγηματικό ύφος**.
- Ως τυπική αρχή του παραμυθιού αποτελεί μέρος του σκηνικού και δεν ξαφνιάζει τους παρευρισκόμενους στο σπίτι του Καλλία. Ο σοφιστής έστω και αόριστα προσδιορίζει τον χρόνο που θα εξελιχθούν τα γεγονότα.

2. Τι εννοεί ο Πρωταγόρας με τον όρο «χρόνος»;

Είναι **η αρχή της δημιουργίας**. Ακολουθεί τη Θεογονία, τη γέννηση των Θεών. Στην αρχαία ελληνική μυθολογική σκέψη υπάρχει μόνο Θεογονία και όχι κοσμογονία. Ο Πρωταγόρας μεταφέρει το κέντρο του ενδιαφέροντος στον άνθρωπο, ξεκινώντας με τη διαδικασία διαμόρφωσης των ζώων. Ο μύθος έχει ανθρωποκεντρικό και όχι θεοκεντρικό χαρακτήρα. Ο Πρωταγόρας παρουσιάζει την εξέλιξη της ανθρωπότητας ως συνεχή πορεία εξανθρωπισμού και βελτίωσης ζωής. Ο πολιτισμός εξελίσσεται προοδευτικά.

Αντιθέτως, στον Ησίοδο:

- Εκφράζονται απαισιόδοξες θέσεις ότι η ιστορία της ανθρωπότητας αποτελεί παρακμή (Ησίοδος).
- Η Θεογονία του αναφέρει την ύπαρξη των ανθρώπων μετά τη δημιουργία των Θεών, χωρίς να εξηγεί από ποιον πλάστηκαν και πώς.

3. Στη φράση «Ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτοις χρόνος ἦλθεν εἰμαρμένος γενέσεως», ποιος είναι ο ρόλος του καί;

Με τον σύνδεσμο καί ο Πρωταγόρας δηλώνει ότι υπήρξε **χρόνος γένεσης των Θεών** πριν από τη δημιουργία των ανθρώπων. Σε αυτό συμφωνεί ο Ησίοδος (Θεογονία), αλλά υπήρχε και η άποψη ότι οι Θεοί είναι αιώνιοι και άναρχοι.

4. Τι είναι η εἰμαρμένη και ποιος είναι ο ρόλος της;

εἰμαρται: είναι πεπρωμένο (απρόσωπο ρήμα)

Η **εἰμαρμένη** για τους αρχαίους Έλληνες είναι η αμάχητη δύναμη, ισχυρότερη από τους Θεούς, που καθορίζει τη μοίρα του κόσμου και των ανθρώπων.

Εἰμαρμένος χρόνος είναι ο αυστηρά καθορισμένος χρόνος. Άρα, η γένεση του κόσμου δεν μπορούσε να συμβεί ούτε νωρίτερα ούτε αργότερα από τότε που έγινε. Ο χρόνος για τη γένεση των θνητών όντων είχε οριστεί από τη μοίρα. Εκφράζει το πλήρωμα του χρόνου, το πέρασμα από τη μία εποχή στην άλλη. Το πέρασμα σε άλλο στάδιο γίνεται κάτω από την πίεση της ανάγκης για επιβίωση ή καλυτέρευση της ζωής.

5. Ποιος ήταν ο τόπος δημιουργίας των θνητών και ποιες αντιλήψεις απηχούνται;

Οι Θεοί πλάθουν τα θνητά γένη **στο εσωτερικό της γης**. Ο τόπος δημιουργίας εκφράζει την αρχέγονη αντίληψη, κατά την οποία η Γη θεωρούταν μητέρα όλων των όντων, ακόμη και των ανθρώπων.

Επίσης, η φράση **γῆς ἔνδον** παραπέμπει στην **αντίληψη της αυτοχθονίας**, σύμφωνα με την οποία μερικές φυλές ξεφύτρωσαν από τη γη. Έτσι, όσοι θεωρούσαν τον εαυτό τους αυτόχθονα έχουν την αίσθηση της υπεροχής και της ευγενικής καταγωγής. Για παράδειγμα, *οι Αθηναίοι υπερηφανεύονταν ιδιαίτερα για την αυτοχθονία τους*. Μάλιστα, τη θεωρούσαν γνώρισμα υπεροχής έναντι των Σπαρτιατών, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στη Σπάρτη ύστερα από περιπλανήσεις.

6. Πώς εξηγείται το γεγονός ότι ο Πρωταγόρας αναφέρεται στους Θεούς, αν και ήταν αγνωστικιστής;

«Για τους Θεούς δεν μπορώ να ξέρω ούτε αν υπάρχουν ούτε αν δεν υπάρχουν ούτε ποια είναι η μορφή τους. Γιατί πολλά πράγματα εμποδίζουν τη γνώση: το γεγονός ότι πολλά πράγματα είναι άδηλα και δε φαίνονται και η συντομία της ανθρώπινης ζωής.»

Ο Πρωταγόρας θεωρούσε πως **ούτε οι αισθήσεις επιτρέπουν στον άνθρωπο να γνωρίσει τη βαθύτερη ουσία των πραγμάτων ούτε ο νους**, αφού η συντομία της ανθρώπινης ζωής δεν προσφέρει στον άνθρωπο τον αναγκαίο χρόνο, για να εμβαθύνει σε τέτοια θέματα. **Η γνώση του ανθρώπου για τα πράγματα είναι σχετική**, εξαρτάται από τα μέσα και τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες της ζωής του.

Ωστόσο, ο Πρωταγόρας ενδιαφέρεται να εξηγήσει την ύπαρξη του θρησκευτικού ενστίκτου στους ανθρώπους. Η απόδοση του ενστίκτου αυτού σε συγγένεια με τους Θεούς αποτελεί απλώς μια χαριτολογία στο πλαίσιο του μύθου.

Επίσης, η παρουσία των Θεών στον μύθο του Πρωταγόρα έχει **αλληγορική σημασία**. Ο Δίας είναι η νομοτέλεια που διέπει τη φύση. Οι υπόλοιποι Θεοί είναι τα όργανα που διέπουν τη νομοτέλεια της φύσης. Με τη νομοτέλεια αυτή ρυθμίζονται οι σχέσεις των όντων, εξισορροπούνται οι ανάγκες τους και εξασφαλίζονται τα μέσα για την επιβίωσή τους.

7. Ποιο είναι το υλικό δημιουργίας των θνητών γενών;

Οι Θεοί πλάθουν τα θνητά γένη αναμειγνύοντας το χώμα και τη φωτιά με το νερό και τον αέρα. Ήταν διαδεδομένη στην αρχαιότητα η θεωρία για τα τέσσερα *στοιχεῖα* (*γῆ, πῦρ, ἀήρ, ὕδωρ*) από την ανάμειξη των οποίων (σε ποικίλες αναλογίες) απαρτίζονται και μετασχηματίζονται όλα τα υλικά πράγματα. Ο Πρωταγόρας φαίνεται ότι ασπάζεται τις κοσμογονικές θεωρίες του Παρμενίδη και του Εμπεδοκλή. Ο Εμπεδοκλής ονομάζει το χώμα, τη φωτιά, τον αέρα και το νερό **ριζώματα**. Ο Πλάτων στο κοσμολογικό του έργο «**Τίμαιος**» θέτει την ύπαρξη των τεσσάρων στοιχείων πριν και από τη δημιουργία – μορφοποίηση του κόσμου από τον Θεό. Με δεδομένο ότι το *πῦρ* αναφέρεται ρητά, ίσως ο αέρας και το νερό είναι τα αναμειγνύόμενα με το χώμα και τη φωτιά. Δεν είναι σαφές αν τα ρήματα μείγνυμι και κεράννυμι χρησιμοποιούνται ως συνώνυμα ή υπονοείται η λεπτή διαφορά τους. Το μείγνυμι δηλώνει μια μηχανική ανάμειξη, η οποία αφήνει ανακατεμένα πλην ατόφια τα συστατικά, ενώ το κεράννυμι δηλώνει μια χημική ανάμειξη, μια σύνθεση που ενοποιεί τα συστατικά.

8. Σε ποιον ρόλο περιορίζονται οι Θεοί;

Οι Θεοί **δίνουν στα θνητά γένη μόνο την εξωτερική τους μορφή**. Όταν επρόκειτο να τα φέρουν στο φως, αναθέτουν στον Προμηθέα και τον Επιμηθέα την κατανομή των ιδιοτήτων σε αυτά. Ο περιορισμένος ρόλος των Θεών μοιάζει παράδοξο, αλλά διατυπώνεται στο πλαίσιο του μύθου με συμβολική σημασία.

Όμως, δεν πρόκειται για αντίφαση. Άλλωστε, πρόκειται για μύθο και δεν υπάρχει η απαίτηση για απόλυτη λογική συνέπεια. Η κατανομή των ιδιοτήτων από τον Επιμηθέα εξυπηρετεί την οικονομία του μύθου.

9. Τι γνωρίζετε για το όνομα του Προμηθέα και για τον τρόπο με τον οποίο αυτός τιμωρήθηκε;

Το όνομά του προέρχεται από το επίθετο **προμηθής** (=προνοητικός). Ο Προμηθέας είναι ο συνετός, ο σώφρων, ο νουνεχής, ο φρόνιμος, ο προνοητικός, ο διορατικός. Θεωρούνταν ο πιο σοφός Τιτάνας. Είναι **ο ευεργέτης του ανθρώπινου γένους. Κλέβοντας την έντεχνη σοφία της Αθηνάς και τη φωτιά του Ηφαίστου** βοηθά τον άνθρωπο να αναπτύξει τη δημιουργική τέχνη και τον πνευματικό πολιτισμό. Ο Δίας τον τιμώρησε στο όρος Καύκασος και ένας αετός έτρωγε το συκώτι του κάθε πρωί. Το βράδυ το σπλάχνο του θεραπευόταν. Έμεινε τριάντα χρόνια στον Καύκασο, ώσπου τον απελευθέρωσε ο Ηρακλής. Ο Τιτάνας ενέπνευσε και τον Αισχύλο στην τραγωδία του Προμηθεύς Δεσμώτης, όπου τον μνημονεύει ως δάσκαλο όλων των τεχνών.

10. α) Ποιο παράδοξο παρατηρείται στον μύθο ως προς τον Τιτάνα που αναλαμβάνει τη μοιρασιά;
β) Ποιο βαθύτερο μήνυμα απηχούν το επιμηθεϊκό λάθος και ο πρωταγόρειος μύθος;

α) Οι δύο Τιτάνες αναλαμβάνουν ρόλο αντίστροφο από αυτόν που θα ήθελε το όνομά τους. Ο Επιμηθέας παίρνει την πρωτοβουλία, ενώ ο Προμηθέας αναλαμβάνει την επισκόπηση (αντιστροφή των ρόλων). Ο Επιμηθέας εκτελεί τη διανομή των ιδιοτήτων σύμφωνα με την εντολή που πήρε (κοσμήσαι τε καὶ νεῖμαι). Η παράλειψή του ήταν ότι δεν εξασφάλισε την επιβίωση και τη διαιώνιση για το ανθρώπινο είδος. Ο Προμηθέας θα έρθει να τον βγάλει από το αδιέξοδο (απορία). Θα βρει όντως τη λύση.

Ωστόσο, αυτή η εξέλιξη συμβάλλει στην οικονομία του μύθου. Η απρονοησία του Επιμηθέα και το γεγονός ότι ο άνθρωπος μένει ανυπεράσπιστος θα αναγκάσουν τον Προμηθέα να κλέψει τις τεχνικές γνώσεις και τη φωτιά, πράξη που θα τον αναδείξει ευεργέτη της ανθρωπότητας.

β) Το **επιμηθεϊκό λάθος** αποτυπώνει μια αδιαμφισβήτητη διαπίστωση: **ο άνθρωπος δεν έχει με τη γέννησή του διασφαλισμένο βίο**. Μόνο ο ανθρώπινος γόνος μέσα στη φύση χαρακτηρίζεται από απόλυτη ανικανότητα επιβίωσης. Όμως, τελικά επιβιώνει σε πείσμα της φυσικής του αδυναμίας. Σε αυτή την «απορία» έρχεται να απαντήσει η προμηθεϊκή παρέμβαση: να αποδώσει αυτή την απρόβλεπτη επιβίωση στον **λόγον**, την ανθρώπινη λογική.

Τα ζώα αποκαλούνται εν γένει **άλογα** σε αντιδιαστολή με τον άνθρωπο. Αυτά γνωρίζουν ενστικτωδώς να χρησιμοποιούν σωστά τα μέσα επιβίωσης που τους χάρισε η φύση. Εκείνο που εξασφαλίζει στον άνθρωπο την υπεροχή του σε σχέση με τα ζώα είναι η **λογική**. Απέναντι στη στατική κατάσταση των ζώων που δεν μπορούν να μεταβάλουν τη φυσική τους κατάσταση αντιπαρατίθεται η δυναμική ανθρώπινη κατάσταση, η οποία εμπεριέχει την αισιόδοξη προοπτική της προόδου. **Ο πρωταγόρειος μύθος απηχεί την ευρύτερη αισιόδοξία του 5^{ου} π.Χ.**, την εμπιστοσύνη στον άνθρωπο, ο οποίος ορίζεται εκείνη την εποχή ως **λόγον έχον ζων**, καθώς άφησε πίσω του ατελέστερες μορφές βίου και έφτασε σε υψηλά πολιτιστικά

επιτεύγματα, τέτοια που έδιναν ελπίδες για ακόμη μεγαλύτερη πρόοδο στο μέλλον.

11. Με ποιον τρόπο γίνεται η κατανομή των εφοδίων στα ζώα;

Ο Επιμηθέας αναλαμβάνει την κατανομή των εφοδίων στα άλογα όντα:

- ✓ Σε άλλα δίνει δύναμη, όπως στο λιοντάρι.
- ✓ Στα αδύναμα δίνει ταχύτητα, όπως στον λαγό.
- ✓ Σε άλλα για την επιβίωσή τους δίνει διάφορα μέσα όπως όπλα, όπως νύχια, οπλές, δόντια. Ως παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί ο λύκος και το ελάφι.
- ✓ Στα μικρόσωμα δίνει φτερά, για να πετούν ή υπόγεια κατοικία, όπως στο τζίτζικι και το μυρμήγκι.
- ✓ Σε άλλα δίνει μεγάλο σώμα, για να μπορούν να αντιμετωπίζουν τους κινδύνους, όπως στον ελέφαντα.

Η μοιρασιά των ιδιοτήτων των ζώων δε γίνεται ούτε με τυχαίο ούτε με αυτόματο τρόπο, αλλά βάσει σχεδίου και ενιαίας λογικής. Υπακούει σε μια γενική αρχή: **όλα εξυπηρετούν τη διαίωνιση των ειδών**. Η αρχή της διαίωνισης των ειδών που νοηματοδοτεί τις ενέργειες του Επιμηθέα είναι η συνειδητοποίηση εκ μέρους του ανθρώπου της ισορροπίας του οικοσυστήματος, που είναι εναργής έκφραση της φυσικής τελειότητας. Άρα, στη φύση το **τέλος**, ο άριστος τελικός σκοπός, έχει ήδη επιτευχθεί. Ο μύθος, λοιπόν, έχει στον πυρήνα του μια **τελολογική αρχή**: όλα αποβλέπουν σε έναν απώτερο και καθολικό στόχο και ένας διάχυτος λόγος μοιάζει να ενυπάρχει στις φυσικές λειτουργίες και να τις διέπει.

12. Ποια μέσα προστασίας δίνει στα ζώα ο Επιμηθέας, για να προφυλαχτούν από τις αντίξοες καιρικές συνθήκες;

Ο Επιμηθέας δίνει στα ζώα τα μέσα, για να προφυλάσσονται **από τις μεταβολές του καιρού** που προέρχονταν από τον Δία (Διός ώρας). Άλλα τα εφοδίασε με πυκνό τρίχωμα και γερά δέρματα, για να αντιμετωπίζουν την κακοκαιρία και την πολλή ζέστη αλλά και για να τους χρησιμεύουν ως αυτοφυή στρώματα όταν είναι στις φωλιές τους. Σε άλλα έδινε οπλές ως υποδήματα. Άλλα τα εφοδίαζε με τρίχωμα ή δέρμα που είναι σκληρό και χωρίς αίμα, όπως τα λέπια.

13. Τι γνωρίζετε για τον όρο «ώρα»;

Ωρα είναι:

- Ο ορισμένος χρόνος, περίοδος έτους, μήνα, μέρας
- Η εποχή του έτους (οι αρχαίοι Έλληνες διέκριναν τρεις εποχές, το έαρ, το θέρος, τον χειμώνα / το φθινόπωρο - οπώραν το θεωρούσαν ακμή του καλοκαιριού)
- Η κατάλληλη ώρα, η σωστή στιγμή
- Η νεότητα (η λέξη χρησιμοποιούταν ιδιαίτερα, για να δηλώσει την καλύτερη εποχή του χρόνου > κατέληξε να σημαίνει την κατάλληλη ώρα, τη σωστή στιγμή, την καλή στιγμή της ζωής του ανθρώπου, τη νεότητα)

Οι Ωρες, κόρες του Δία και της Θέμιδος, ήταν η Ευνομία, η Δίκη και η Ειρήνη. Προστάτευαν τις εποχές του έτους και τους καρπούς κάθε εποχής. Ήταν οι αιτίες της ωριμότητας και της τελειότητας όλων των φυσικών πραγμάτων και κυρίως της ακμής και της ομορφιάς του ανθρώπου.

14. Πώς μερίμνησε ο Επιμηθέας για τα μέσα διατροφής και τη διαιώνιση των ζώων;

Κατέστησε άλλα ζώα **φυτοφάγα** και άλλα **σαρκοφάγα**, για να μην υπάρξει εξάντληση συγκεκριμένων ειδών διατροφής. Για να διασφαλίσει τη φυσική ισορροπία και τη διαιώνιση των ειδών έδωσε **ολιγογονία** στα **σαρκοφάγα** και στα ζώα που αποτελούν είδος διατροφής για άλλα ζώα έδωσε πολυγονία.

15. Πώς η κατανομή των ιδιοτήτων στα ζώα από τον Επιμηθέα υπηρετεί τον νόμο της αναπλήρωσης;

Οι ιδιότητες των ζώων είναι δώρα δοσμένα από τους Θεούς, αφού μεσολαβεί η παρέμβαση ενός Τιτάνα, του Επιμηθέα. **Κατανέμει συμμετρικά τις ιδιότητες και εξισορροπεί τις αντίθετες δυνάμεις που επικρατούν στο ζωικό βασίλειο** (νόμος της αναπλήρωσης). Έτσι, εξασφαλίζονται η ύπαρξη και διαιώνιση κάθε είδους και η ισορροπία του οικοσυστήματος μέσα από την εξισορρόπηση αντίρροπων δυνάμεων που λειτουργούν στο εσωτερικό του.

- Η ταχύτητα αντισταθμίζει την έλλειψη δύναμης.
- Όσα ζώα είχαν δύναμη δε χρειαζόνταν ταχύτητα.
- Τα φτερά ή υπόγεια κατοικία αντισταθμίζουν το μικρό σώμα.
- Τα όπλα αντισταθμίζουν την έλλειψη δύναμης και ταχύτητας.
- Με το πυκνό τρίχωμα και τα γερά δέρματα τα ζώα αντιμετωπίζουν τις καιρικές μεταβολές.
- Με πολυγονία προίκισε τα ζώα εκείνα που τρώγονταν από άλλα ζώα.
- Ολιγογονία έδωσε σε εκείνα τα ζώα που έτρωγαν άλλα ζώα.
- Δεν έδωσε σε όλα τα ζώα την ίδια τροφή, για να μην εξαντληθούν τα μέσα διατροφής.

16. Ποιος είναι ο στόχος της κατανομής;

Ο στόχος της κατανομής είναι:

- **Η προσαρμογή στο περιβάλλον.** Τα ζώα αποκτούν την ικανότητα αντιμετώπισης της φυσικής αντιξοότητας. Η φύση είναι το πρόβλημα και η λύση του προβλήματος.
- **Η ισορροπία του οικοσυστήματος** (οικολογική ισορροπία) μέσα από την εξισορρόπηση των αντίρροπων δυνάμεων που λειτουργούν στο εσωτερικό του (επανισών). Τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα των διαφόρων ειδών συνδέονται με ολιγογονία και πολυγονία, ώστε να διασφαλίζεται η διαίωνιση του είδους. Η φύση είναι λύση και πρόβλημα μαζί.

17. Ο νόμος της αναπλήρωσης έχει χαρακτήρα τελεολογικό. Πώς το αντιλαμβάνεστε;

Κάθε αδυναμία αναπληρώνεται από μία δυνατότητα. Οι διάφορες ιδιότητες και χαρακτηριστικά των ζώων εξηγούνται από το τέλος (=σκοπός) για τον οποίο πλάστηκαν ή από τη λειτουργία που επιτελούν. ***Όλα έχουν στη φύση – σύμφωνα με τον Πρωταγόρα – έναν σκοπό.*** Ο νόμος της αναπλήρωσης εξυπηρετεί τη διατήρηση της ισορροπίας στη φύση και την επιβίωση όλων των ειδών.

18. Να χαρακτηρίσετε το ύφος του πρωταγόρειου μύθου.

Ο μύθος του Πρωταγόρα έχει χαρακτηριστικά που παραπέμπουν στα κειμενικά είδη της περιγραφής και της αφήγησης:

Περιγραφή	Αφήγηση
Χρήση επιθέτων (ἀσθενεστέρους, πτηνὸν φυγὴν ἢ κατάγειον οἴκησιν, πυκναῖς τε θριξίν καὶ στερεοῖς δέρμασιν)	Ρήματα σε παρατατικό
Τοπικοί προσδιορισμοί (γῆς ἔνδον, εἰς εὐνὰς)	Ρήματα κίνησης και δράσης (τυποῦσιν, μείζαντες, προσέταξαν, ἐκόσμει, ὥπλιζε)
Εικόνες (τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ γῆς ἔνδον ἐκ γῆς καὶ πυρὸς μείζαντες καὶ τῶν ὅσα πυρὶ καὶ γῇ κεράννυται + εἰς εὐνὰς ἰοῦσιν ὅπως ὑπάρχοι τὰ αὐτὰ ταῦτα στρωμνὴ οἰκεία τε καὶ αὐτοφυῆς ἐκάστω·)	Χρονικοί προσδιορισμοί + σχέσεις χρονικῆς διαδοχῆς και αιτίου – αποτελέσματος (Ἦν γάρ ποτε χρόνος, Ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτοις χρόνος ἦλθεν εἰμαρμένος, Ἐπειδὴ δ' ἄγειν αὐτὰ)

- ✓ Πλούσιο λεξιλόγιο
 - ✓ Αντιθέσεις
 - ✓ Εναλλαγή ρημάτων
 - ✓ Προσδιορισμούς του τελικού αιτίου
 - ✓ Ποιητικές εκφράσεις (γῆς ἔνδον, ἀοπλον φύσιν, πτηνὸν φυγὴν)
 - ✓ Σχήματα λόγου:
 - Χιαστό (ἐκ γῆς και πυρός – ὅσα πυρὶ και γῆ)
 - ρητορικό σχῆμα μερισμοῦ (ικανοὶ δε αμυναι χειμῶνα, δυνατοὶ δε και καύματα)
 - πρωθύστερο (κοσμησαι τε και νειμαι)
- Άρα, το ύφος είναι **επιτηδευμένο**.

Συγχρόνως, χρησιμοποιεί:

- ✓ Την τυπική αρχή παραμυθιού
- ✓ Απλή σύνταξη (μικροπερίοδος λόγος, παρατακτική σύνδεση, επαναλήψεις)
- ✓ Το «επειδή»
- ✓ Εναλλαγή ευθέος και πλάγιου λόγου
- ✓ Ιστορικό ενεστώτα

Άρα, το ύφος του είναι και απλό, φυσικό, όπως ταιριάζει σε μία μυθική αφήγηση.

19. Ποια χαρακτηριστικά συνάγουμε για τους Θεούς γενικά και τον Δία ειδικότερα;

Η παρουσία των Θεών στον πρωταγόρειο μύθο έχει αλληγορική σημασία. Ο Δίας είναι η **νομοτέλεια** που διέπει τη φύση, **ο λόγος, η λογική**. Ο Ερμής, ο Επιμηθέας και **οι άλλοι Θεοί είναι τα όργανα που διέπουν τη νομοτέλεια της φύσης**. Με τη νομοτέλεια αυτή ρυθμίζονται οι σχέσεις των όντων.

Επιπλέον, εντοπίζεται **το στοιχείο του ανθρωπομορφισμού**. Οι Θεοί παρουσιάζονται με ανθρώπινη μορφή και έχουν ανθρώπινες ιδιότητες. **Παραδείγματα:**

- Οι Θεοί πλάθουν την εξωτερική μορφή των θνητών γενών.
- Κατόπιν, δίνουν εντολή στους δύο Τιτάνες να μοιράσουν τις ιδιότητες στα θνητά γένη.
- Ο Επιμηθέας συνομιλεί με τον Προμηθέα και να τον παρακαλεί να αναλάβει ο ίδιος την κατανομή και ο Προμηθέας να την επιθεωρήσει.
- Ο Επιμηθέας εμφανίζει ανθρώπινα χαρακτηριστικά. Είναι συνετός, προνοητικός και διορατικός.
- Ο Δίας στέλνει τις μεταβολές του καιρού.

20. Ποιο είναι το αντικείμενο της «ευλάβειας» του Επιμηθέα;

Αντικείμενο της προσοχής του Επιμηθέα είναι η ύπαρξη και διαιώνιση κάθε είδους. Αυτό εκφράζεται μέσω της ενδοιαστικής πρότασης «μη τι γένος αἴστωθείη».

21. Να συγκρίνετε το απόσπασμα της Θεογονίας του Ησίοδου (φιλοσοφικός Λόγος, σελ. 54) με την αφήγηση του Πρωταγόρα.

ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ:

1. Ο Επιμηθέας παρουσιάζεται επιπόλαιος και απερίσκεπτος.
2. Ο Προμηθέας κλέβει τη φωτιά.
3. Ο Προμηθέας είναι εύστροφος και επινοητικός. Εξαπατά τους Θεούς.
4. Ο Προμηθέας διαπράττει ύβρη και τιμωρείται.

ΔΙΑΦΟΡΕΣ:

ΗΣΙΟΔΟΣ	ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ
Ο Προμηθέας δωρίζει τη φωτιά στους ανθρώπους.	Ο Προμηθέας δωρίζει τη φωτιά και τις τεχνικές γνώσεις.
Κλέβει τη φωτιά μέσα σε κούφιο καλάμι.	Μπαίνει στο εργαστήριο της Αθηνάς και του Ηφαίστου και κλέβει τη φωτιά.
Κλέβει τη φωτιά από αλαζονεία, εξαπατώντας τον Δία.	Κλέβει τη φωτιά, για να αναπληρώσει τη φυσική αδυναμία του ανθρώπου. Αναδεικνύεται ευεργέτης του ανθρώπινου γένους.
Ο Δίας κράτησε τη φωτιά και δεν τη δώρισε στους ανθρώπους, για να τους τιμωρήσει, επειδή τον ξεγέλασε ο Προμηθέας (Ο Δίας διάλεξε τα κόκαλα ενός ζώου που είχε θυσιαστεί, επειδή ο Προμηθέας τα είχε καλύψει με άσπρο ξύγκι).	Δεν αναφέρεται κάτι τέτοιο.
Ο Ησίοδος αναφέρεται στην τιμωρία του Προμηθέα.	Ο Πρωταγόρας επισημαίνει ότι απλώς τιμωρήθηκε.
Ο μύθος έχει θεοκεντρικό χαρακτήρα. Η ιστορία της	Ο μύθος έχει ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα. Η εξέλιξη του

ανθρωπότητας αποτελεί παρακμή, ακολουθεί κατιούσα πορεία, από τα ανώτερα στα κατώτερα στάδια εξέλιξης (απαισιόδοξη θέση)	πολιτισμού έχει προοδευτικό χαρακτήρα.
--	--

22. Να συγκρίνετε την αρχή της αναπλήρωσης του πρωταγόρειου μύθου με τη θέση του Ηράκλειτου για την «παλίντονον / αφανη αρμονίην».

Κατά τον Ηράκλειτο, **η διαρκής αλληλεπίδραση** του ενός στοιχείου πάνω στο άλλο έχει ως συνέπεια τη **διαρκή αλλαγή**. Αυτή η αλλαγή δεν είναι ούτε αυθαίρετη ούτε ανεξέλεγκτη. Υπόκειται σε νόμους που επιτρέπουν τη **διατήρηση της αρμονίας και της ισορροπίας** (βλ. Φιλοσοφικός Λόγος, σελ. 16).

Στον πρωταγόρειο μύθο η θέση επιβεβαιώνεται με τη μοιρασιά του Επιμηθέα. Αυτός κατανέμει **συμμετρικά τις ιδιότητες και εξισορροπεί τις αντίθετες δυνάμεις** που επικρατούν στο ζωικό βασίλειο. Μόνο έτσι εξασφαλίζεται η φυσική ισορροπία και η διατήρηση του είδους τους.

23. Ζώα και άνθρωπος: ποια η ομοιότητα και ποια η διαφορά τους;

Ο Πρωταγόρας θεμελιώνει τη θεωρία του για τη γένεση του ανθρώπινου πολιτισμού με μια περιγραφή της γένεσης των έμβιων όντων και τη θέση του ανθρώπου μεταξύ αυτών. Δε μελετά τον άνθρωπο ξεκομμένο από τη φύση, αλλά τον εντάσσει στη συνολική φυσική τάξη. Αυτή η φυσική τάξη είναι η κοσμική μοίρα (χρόνος ἤλθεν εἰμαρμένος) ή φυσικός νόμος (ὥς πρέπει). Εντός του πλαισίου της κοσμικής τάξης ζώα και άνθρωποι πλάθονται από τους Θεούς μέσα στην υπόγεια μήτρα με μείξη στοιχείων. Όμως, η φύση ευνόησε εκ πρώτης όψεως τα ζώα. Τους εξασφάλισε επαρκείς όρους επιβίωσης, δηλαδή την προσαρμογή στο περιβάλλον και την αλληλοεξισορρόπηση ικανοτήτων (οικολογική ισορροπία). Στη φύση ισχύει ένας απώτερος λόγος: όλα αποβλέπουν στην αυτοαναπαραγωγή της.

Δικτυογραφία

1. Η θεωρία του Ηράκλειτου

<http://www.greeceheaven.com/arxaioi-ellines-epistimones/907-iraklitos>

2. Η θεωρία του Εμπεδοκλή

http://mythiki-anazitisi.blogspot.com/2013/11/blog-post_5424.html

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 5η

Πλάτων, Πρωταγόρας 321b – 322a

1. Ποιο ήταν το λάθος του Επιμηθέα;

Ο Επιμηθέας ξόδεψε χωρίς να το καταλάβει όλα τα εφόδια στα άλογα όντα και δεν προνόησε για τον άνθρωπο. Έτσι, το **ανθρώπινο γένος** έμεινε **ανεφοδιάστο** (**ἀκόσμητον**) και φυσικά αδύναμο. Το επίθετος **ἀκόσμητος** προσδιορίζει τον άνθρωπο και παραπέμπει σε αυτόν που **δεν είναι εξοπλισμένος από τη φύση** με αυτόν τις σωματικές ιδιότητες και ικανότητες. Στο σημείο αυτό αντανακλάται η εμπειρική γνώση ότι ο άνθρωπος αδυνατεί να επιβιώσει αρκούμενος στις πενιχρές σωματικές του ικανότητες.

Κοσμω: τακτοποιώ, διευθετώ, στολίζω, καλλωπίζω

Κόσμος: τάξη, ισορροπία και αρμονία του σύμπαντος,
το στολίδι

Η φύση δε δίνει στον άνθρωπο κάποιο από τα εφόδια που εξασφαλίζουν την επιβίωση στα υπόλοιπα ζώα. Το αδιέξοδο της φύσης προσωποποιείται στην άπορία του Επιμηθέα (**ἡπόρει ὅ,τι χρήσαιτο**), η οποία μετακυλιέται στον Προμηθέα (**Ἀπορία οὖν σχόμενος**). Ο άνθρωπος είναι γυμνός, ανυπόδητος, χωρίς στρώμα και όπλος. Είναι **ευάλωτος** και **ανυπεράσπιστος**. Υστερεί σε μέσα επιβίωσης. Χαρακτηρίζεται από φυσική ένδεια και αδυναμία. Γι' αυτό χρειάζεται να βρει τρόπους και μέσα, για να την αντιμετωπίσει. Για παράδειγμα, δεν έχει τη σωματική δύναμη αλλά ούτε και την ταχύτητα ή την ικανότητα να πετάει, που έχουν τα πιο αδύναμα ζώα.

2. Ταυτίζεται ο Αριστοτέλης με την άποψη του Πρωταγόρα ως προς το ότι ο άνθρωπος ήταν ακόσμητος, σύμφωνα με το παρακάτω χωρίο;

*«Η δημιουργία του ανθρώπου ήταν τέλεια και όσοι λένε ότι είναι ανυπόδητος, γυμνός, χωρίς οπλισμό για να αμυνθεί, λαθεύουν.»
(Περί ζώων μορίων, Δ 10)*

Με την άποψη αυτή δε συμφωνεί ο Αριστοτέλης. Στα Πολιτικά ο φιλόσοφος υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος γεννιέται εφοδιασμένος από τη φύση του με όπλα, για να υπηρετήσει τη φρόνηση και την αρετή, εννοώντας τα φυσικά του πάθη, τη λογική και τη γλώσσα.

3. Ποια αντίθεση επισημαίνετε στο κείμενο;

Η αντίθεση είναι: **άλογα ζώα – άνθρωπος**
Στην αρχαιότητα συναντάται η θέση ότι ο άνθρωπος είναι ένα ζωντανό ον που έχει πολλά κοινά με τα υπόλοιπα. Τρέφεται, αναπτύσσεται, αναπαράγεται και αισθάνεται. Όμως, αυτό που τον διακρίνει από αυτά είναι ο λόγος, η λογική και η γλώσσα.

4. Ποια πρωτοποριακή αντίληψη των σοφιστών αντανakλάται στη φράση τὸ ἄνθρωπον γένος;

Ο Πρωταγόρας χρησιμοποιεί τον όρο ανθρώπων γένος. Αναφέρεται στους ανθρώπους γενικά. Δε διαχωρίζει τους ανθρώπους σε ελεύθερους και δούλους, ευγενείς και μη ευγενείς, σε Έλληνες και βαρβάρους. Μάλλον ασπάζεται την πρωτοποριακή άποψη και άλλων σοφιστών για τη φυσική ισότητα και ενότητα των ανθρώπων, ανεξάρτητα από κοινωνικές, εθνολογικές, πολιτισμικές διαφορές. **Όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι από τη φύση τους.**

5. Ποιος είναι ο ρόλος της *ειμαρμένης ημέρας* και τι συμβολίζει η άνοδος του ανθρώπου από τη γη στο φως;

Η ειμαρμένη μέρα ήταν **η καθορισμένη μέρα** από τη μοίρα κατά την οποία έπρεπε ο άνθρωπος να βγει στο φως. Η λέξη ειμαρμένη αναφέρεται δύο φορές, χρόνος ειμαρμένος (ενότητα 4^η) και ειμαρμένη ημέρα (ενότητα 5^η).

Συμβολίζει το πλήρωμα του χρόνου, την ανάγκη, τη νομοτέλεια, τη μετάβαση από μία μορφή ζωής σε άλλη, **τη μετάβαση από το** στάδιο της βιολογικής συγκρότησης του ανθρώπου (**επιμηθεϊκό**) στο στάδιο ανάπτυξης πολιτισμού (**προμηθεϊκό**). Το ίδιο συμβολίζει και η έξοδος του ανθρώπου στο φως. Συνάδει με τον ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα του πρωταγόρειου μύθου. Ο άνθρωπος αναπτύσσει τεχνογνωσία και τεχνολογία με όπλο του τη λογική. Έτσι, αντισταθμίζει τη φυσική του ένδεια, καταφέρνει να επιβιώσει και να κυριαρχήσει πάνω στα άλογα όντα.

6. Γιατί ο Προμηθέας αναδεικνύεται ευεργέτης του ανθρώπινου γένους;

Ο Προμηθέας αποφασίζει να κλέψει τη φωτιά και τις τεχνικές γνώσεις, να τα δωρίσει στον άνθρωπο, για να αναπληρώσει και να αντισταθμίσει τη φυσική αδυναμία του. Αναδεικνύεται ευεργέτης του ανθρώπινου γένους.

7. Ποια ήταν τα δώρα του Προμηθέα στο ανθρώπινο γένος;

Ο Προμηθέας κλέβει την έντεχνον σοφίαν σὺν πυρί / τήν τε ἔμπυρον τέχνην.

Έντεχνος: έμπειρος, επιδέξιος, αυτός που είναι στα όρια της τέχνης.

Σοφία: δεξιότητα και εμπειρία σε κάποια τέχνη, την αρχιτεκτονική, τη γλυπτική, τη μεταλλουργία. Με τον όρο σοφία εννοούνται οι **πρακτικές γνώσεις** που βοηθούν τον άνθρωπο να επιβιώσει και να ρυθμίσει τη ζωή του σε ατομικό και οικογενειακό επίπεδο.

✓ **έντεχνος σοφία**

Η σοφία που εμπεριέχει την τέχνη, που συμπορεύεται με την τέχνη. Ο Πρωταγόρας, επομένως, δεν εννοεί τη σοφία που συνδέεται με τη γνώση των επιστημών και τη φιλοσοφία. Αναφέρεται σε όλες τις τέχνες, τη μεταλλουργία, τη βυρσοδεψία, τη γλυπτική, χωρίς να ξεχωρίζει κάποιες από αυτές ως «καλές τέχνες», μέσω των οποίων εκφράζεται η καλλιτεχνία του ανθρώπου. Αντιμετωπίζει τις τέχνες ενιαία, ως δραστηριότητα που απαιτούν τεχνογνωσία, για να μπορεί ο άνθρωπος να τις ασκήσει. Η γνώση αυτή προσφέρει στον άνθρωπο τις τεχνικές δεξιότητες και την κατασκευαστική του ικανότητα.

Τεχνογνωσία – τεχνικές γνώσεις > τεχνικές δεξιότητες > κατασκευαστική ικανότητα

✓ **συν πυρί**

Επίσης, ο Προμηθέας κλέβει τη φωτιά, που αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την εφαρμογή των τεχνικών γνώσεων. **Ο έλεγχος της φωτιάς καθιστά τον άνθρωπο ικανό να μετασχηματίζει τα υλικά και να ασκεί τέχνες.** Για παράδειγμα, χάρη στη φωτιά μπορεί να αναπτύξει μεταλλουργία και, συνεπώς, τον υλικοτεχνικό πολιτισμό. Η χρήση της φωτιάς εξασφαλίζει την επιβίωσή του. Με την έντεχνο σοφία και την έμπυρο τέχνη ο άνθρωπος έγινε κατασκευαστής, δημιουργός (homo faber). Άρα, η κλοπή της φωτιάς συμβολίζει την πίστη του Πρωταγόρα ότι ο άνθρωπος μπορεί με τη γνώση να κυριαρχήσει πάνω στη φύση, να την αλλάξει και να βελτιώσει τη ζωή του.

✓ **έντεχνον σοφίαν σὺν πυρί / τήν τε ἔμπυρον τέχνην:**

Πρόκειται για συνώνυμες εκφράσεις. Και οι δύο συναιρούν δύο στοιχεία, την τεχνική ικανότητα του ανθρώπου που είναι συνυφασμένη με τη χρήση της φωτιάς. Η φωτιά προϋποθέτει την ανθρώπινη τεχνική, καθώς πρόκειται για την τεχνητή φωτιά, την αναμμένη από τον άνθρωπο βάσει κάποιας εμπειρίας και γνώσης (= τέχνης). Αμφίδρομα, η φωτιά λειτουργεί ως προϋπόθεση της τέχνης (ἀμήχανον γὰρ ἦν ἄνευ πυρὸς αὐτὴν κτητὴν τῷ ἢ χρησίμην γενέσθαι). Ισοσθενής είναι και η φράση «**τὴν μὲν οὖν περὶ τὸν βίον σοφίαν**». Ο άνθρωπος έρχεται στη γη με ένα και μόνο εφόδιο: την τεχνική ικανότητα και επινοητικότητα. Αυτό το γνώρισμα συνιστά την ειδοποιό διαφορά για τον άνθρωπο. **Η δυνατότητα της τέχνης θεραπεύει την απορία της φύσης.**

Έμπυρος τέχνη
= φωτιά

Η τέχνη της Αθηνάς
επέτρεψε στη
νοημοσύνη του
ανθρώπου να
πραγματοποιεί
συλλήψεις!

- ✓ Στην ενότητα αυτή ο Πρωταγόρας αξιοποιεί ως κεντρικό εργαλείο την **αντίστιξη φύση – τέχνη**.

Ο μύθος του Προμηθέα αναπλάστηκε από τον σοφιστή, ώστε να υποδηλώνει τη θεμελιώδη αντινομία που καθορίζει την ανθρώπινη φύση: ο άνθρωπος αποτελεί τη μόνη φυσική ύπαρξη, η οποία, για να επιβιώσει, αναγκάστηκε να ξεχωρίσει από την υπόλοιπη φύση και να δημιουργήσει δικούς της κανόνες ζωής. Όσο προχωράμε στον χρόνο, τόσο η τεχνική μας ικανότητα παρεμβάλλεται προστατευτικά ανάμεσα σε εμάς και την υπόλοιπη φύση.

✓ Ζην και ευ ζην

Η περί τον βίον σοφία ταυτίζεται με το ζην, εξασφαλίζει την επιβίωση. Βέβαια, το ζην είναι ζητούμενο όλων των ζώων εν γένει (Αριστοτέλης, Περί ψυχής). Ο άνθρωπος έχει ως τέλος της ζωής του το ευ ζην, την ευδαιμονία. Επομένως, ο Πλάτωνας εγκαίρως φροντίζει να διαστείλει την ανθρώπινη ευτυχία από μια υλικοτεχνική πρόοδο, από μια άνεση επιβίωσης. Το πολιτισμικό στάδιο στο οποίο κυριαρχεί η τεχνική είναι μια ποιότητα ζωής. Εξασφαλίζει στον άνθρωπο την επιβίωση και την ευπορία, μπορεί όμως και να τον εγκλωβίσει.

8. Ποιο άλλο δώρο θέλησε ο Προμηθέας να δώσει στους ανθρώπους;

Ο Προμηθέας θέλει να δώσει στους ανθρώπους και **την πολιτική τέχνη**. Με αυτή θα μπορούσαν να συγκροτήσουν πολιτικά οργανωμένες κοινωνίες και να συνυπάρξουν αρμονικά. Η κλοπή της πολιτικής τέχνης ήταν ένα εξαιρετικά δύσκολο εγχείρημα, γιατί φυλασσόταν στην ακρόπολη, το μέρος το οποίο είναι ιερό και απρόσιτο, όπως και στις ανθρώπινες κοινωνίες. Στην ακρόπολη βρισκόταν η κατοικία του Δία αλλά εκεί δεν επιτρεπόταν να μπει ο Προμηθέας. Επίσης, τα όργανα της εξουσίας του Δία, **η Βία και το Κράτος**, τη φρουρούσαν. Ήταν πολύ αυστηροί και προκαλούσαν φόβο σε όλους. Συμβολίζουν **τη δυσκολία απόκτησης της πολιτικής τέχνης** και τις επίπονες προσπάθειες του ανθρώπου για πολιτική οργάνωση.

Η αναφορά στην πολιτική τέχνη, στενά συνδεδεμένη με την ανώτατη πηγή εξουσίας και ισχύος, παρεμβάλλεται στη διήγηση για την κλοπή της φωτιάς και λειτουργεί ως προοικονομία. Προετοιμάζει την επικείμενη εκπόρευσή της από τον Δία προσωπικά (στην επόμενη διδακτική ενότητα).

ἦν γὰρ παρὰ τῷ Δί: Η πολιτική τέχνη συνδέεται εξ αρχής με τον Δία και αποτελεί προνομιακό του πεδίο. Ο Δίας ως πατέρας Θεών και ανθρώπων ασκεί εξουσία. Η πολιτικότητα αυτό προϋποθέτει, μια κοινωνία ιεραρχημένη μέσα από τη διάκριση αρχόντων – αρχομένων, μέσα από τη ρύθμιση των μηχανισμών εξουσίας. Η πολιτική κοινωνία δεν είναι οποιαδήποτε κοινωνία. Ένα απλό άθροισμα κατοίκων δε συνιστά πόλιν. Είναι αναγκαίο αλλά όχι επαρκές αίτιό της. Γι' αυτό πιθανόν παρατίθεται παρενθετικά αλλά και εμφατικά η υπενθύμιση της εξουσιαστικής δύναμης του Δία.

9. Πώς αντιλαμβάνεστε τον ανθρωπομορφισμό στη διήγηση του Πρωταγόρα;

Στη διήγηση του Πρωταγόρα είναι **έκδηλο το στοιχείο του ανθρωπομορφισμού**. Οι αρχαίοι Έλληνες φαντάζονταν τους Θεούς με ανθρώπινα χαρακτηριστικά και ιδιότητες. Φαντάζονταν τον κόσμο τους και την κοινωνική οργάνωσή τους με πολλές αναλογίες με τον ανθρώπινο κόσμο. Εντοπίζονται τα ακόλουθα στοιχεία:

- ✓ Οι κατοικίες των Θεών
- ✓ Η ακρόπολη όπου φυλάσσεται η πολιτική τέχνη
- ✓ Οι φρουρές
- ✓ Οι Θεοί

10. Για ποιους λόγους τιμωρήθηκε ο Προμηθέας;

Στον Προμηθέα και τον Επιμηθέα είχε ανατεθεί από τους Θεούς να μοιράσουν τα εφόδια στα ζώα.

- Ήταν αμέλεια, παράβαση της εντολής των Θεών και **απρονοησία από την πλευρά του Προμηθέα** το ότι δέχτηκε να αναλάβει το έργο αυτό ο Επιμηθέας και αυτός απλώς να επιθεωρήσει. Οφείλε να σκεφτεί ότι η αντιστροφή των ρόλων θα επέφερε λάθη.
- Επίσης, ενήργησε με δόλιο τρόπο, αφού **εισήλθε κρυφά στο εργαστήριο της Αθηνάς και του Ηφαίστου**, για να κλέψει τις τεχνικές τους γνώσεις, οι οποίες συνδυάζονται με τη φωτιά. Μόνο αυτοί οι δύο Θεοί κατείχαν αυτές τις γνώσεις και τις εφάρμοζαν στο εργαστήριό τους. Μέχρι τότε ήταν αποκλειστικό προνόμιο και κτήμα των Θεών. Ήταν στοιχείο υπεροχής τους απέναντι σε όλα τα όντα. **Με την κλοπή αυτών οι άνθρωποι αποκτούν συμμετοχή σε ένα θεϊκό μερίδιο.** Οι Θεοί, άλλωστε, δεν είχαν την πρόθεση να τα δωρίσουν στους ανθρώπους, αφού δεν είχαν δώσει εντολή στους Τιτάνες να τα μοιράσουν στους ανθρώπους.
Άρα, **ο Προμηθέας διαπράττει ύβρη.**

11. Πώς βοήθησαν οι τεχνικές γνώσεις τον άνθρωπο και τι συμβολίζει η κατάκτησή τους;

Οι τεχνικές γνώσεις δόθηκαν στον άνθρωπο ως αντιστάθμισμα στη φυσική του ένδεια. Σηματοδοτούν τη μετάβασή του από το στάδιο της βιολογικής συγκρότησης (επιμηθεϊκό) στο στάδιο του υλικοτεχνικού πολιτισμού (προμηθεϊκό). Οι τεχνικές γνώσεις εμφανίζονται ως θεϊκά δώρα και όχι ως ανθρώπινα επιτεύγματα.

Όμως, δεν είναι σωστή η ερμηνεία ότι οι τεχνικές γνώσεις υπήρχαν *a priori* ως έμφυτες ιδέες. **Τα δώρα του Προμηθέα συμβολίζουν την πείρα που απέκτησε ο άνθρωπος σταδιακά μέσα στους αιώνες κατά την πρακτική και θεωρητική δραστηριότητά του.** Πρέπει να ερμηνεύσουμε την παρέμβαση του Τιτάνα ως φάση της εξέλιξης του ανθρώπου, κατά την οποία δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την επιβίωσή του και την προσαρμογή του στο φυσικό περιβάλλον. Να σημειωθεί ότι ο Πρωταγόρας αναδεικνύει την κατασκευαστική ικανότητα του ανθρώπου, αν και την κλασική εποχή υποτιμώνται οι τεχνικές επιδόσεις και οι χειρωνακτικές εργασίες.

12. Να χαρακτηρίσετε τον Προμηθέα και τον Επιμηθέα.

Προμηθέας: είναι ο συνετός, σώφρων, νουνεχής, μυαλωμένος, φρόνιμος, προνοητικός, διορατικός. Εμφανίζεται εύστροφος, ευρηματικός, τολμηρός, αποφασιστικός και φιλόανθρωπος. Αψηφά τον κίνδυνο και κλέβει την έντεχνη σοφία της Αθηνάς και τη φωτιά του Ηφαίστου για τον άνθρωπο. Είναι ο ευεργέτης του ανθρώπινου γένους, μεγαλόψυχος και τραγικό πρόσωπο, γιατί την πράξη του διαδέχεται η σκληρή τιμωρία.

Επιμηθέας: είναι φιλόδοξος, γιατί ζητά από τον Προμηθέα να κάνει την κατανομή των εφοδίων. Είναι επινοητικός, προσεκτικός και δίκαιος, γιατί η κατανομή γίνεται με αρμονικό τρόπο. Επειδή αφήνει εκτεθειμένο τον άνθρωπο, χαρακτηρίζεται άφρων, άμυαλος, επιπόλαιος, παρορμητικός, αφελής και απερίσκεπτος. Εκ των υστέρων αντιλαμβάνεται τις συνέπειες των πράξεών του. Αργότερα τις συνειδητοποιεί.

13. Ποια είναι η σημασία του όρου πολιτική τέχνη;

Είναι **η τέχνη της πολιτικής οργάνωσης**. Είναι το σύνολο των γνώσεων που επιτρέπουν στον άνθρωπο να λειτουργήσει ως μέλος της κοινωνίας. Είναι ανώτερη από τις τεχνικές γνώσεις, αφού την κατέχει ο Δίας και δεν είναι έμφυτη. Ο Προμηθέας δεν κατάφερε να τη δωρίσει στον άνθρωπο πριν από την έξοδό του στο φως.

14. Ποια είναι η σημασία του όρου Δίκη;

- ✓ Το ορθό, το δίκαιο
- ✓ **Η τάξη**, η αρμονία
- ✓ Η κρίση, γνώμη, απόφαση
- ✓ Κάθε ενέργεια που αποσκοπεί στη διατήρηση του νόμου
- ✓ **Η δικαστική διαδικασία**

κλοπής δίκη μετῆλθεν:

μέτειμι + αιτιατική: καταδιώκω προς εκδίκηση. Εδώ φαίνεται να προσωποποιείται η δίκη (= δικαιοσύνη) και να καταδιώκει τον Προμηθέα. Η Δίκη ήταν κόρη του Δία αλλά και ξύνοικος των κάτω Θεών. Δεν πρέπει να καταλάβουμε τη φράση μόνο ως μια απλή ενημέρωση για μια επακόλουθη δίκη, αλλά κυρίως, ως διαπίστωση της παραβίασης ενός κοσμικού νόμου, που ανέτρεψε την κοσμική τάξη. Η γενική κλοπής δηλώνει τον νόμο που παραβίασε ο Προμηθέας. Ο Τιτάνας δίνει ένα θεϊκό χαρακτηριστικό στον άνθρωπο, γεγονός που πιθανότατα οδηγεί στην ανατροπή της κοσμικής ιεραρχίας. Η παραβίαση της κοσμικής τάξης, και μάλιστα άνευ προσωπικής ευθύνης (δι' Επιμηθέα) καθιστά αυτομάτως τον Προμηθέα τραγικό ήρωα.

15. Ποιο είναι το ύφος του κειμένου;

Το ύφος είναι επιτηδευμένο. Οι ποιητικές εκφράσεις και τα σχήματα λόγου προσδίδουν ακρίβεια στην περιγραφή. Ταυτόχρονα, είναι απλό και φυσικό, όπως αρμόζει στη μυθική αφήγηση.

Λαϊκό ύφος:

- Απλή σύνταξη
- Μικροπερίοδος λόγος
- Παρατακτική σύνδεση
- Συχνή χρήση του ουν
- Επαναλήψεις (ηπόρει, απορουντι, απορία, δίδωμι)

Ποιητικές εκφράσεις: ακόσμητον, εμμελως πάντων έχοντα, άστρωτον, εφίλοτεχνείτην

Σχήματα λόγου:

- Λιτότητας: ου πάνυ τι = ελάχιστα
- Χιαστό: Ηφαίστου και Αθηνas
Της Αθηνas και Ηφαίστου
- Αντιθέσεις: τα μεν άλλα ζωα, τον δε άνθρωπον / εκ γης εις φως
- Βραχυλογία: ην γαρ παρά των Δί = η γαρ πολιτική τέχνη ην παρά τω Δί
- Πολυσύνδετο: γυμνόν τε και ανυπόδητον και άστρωτον και άοπλον

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 6η

Πλάτων, Πρωταγόρας 322a-323a

1. Ποιες είναι οι φάσεις της ανθρώπινης εξέλιξης (λάβετε υπόψη όλες τις ενότητες);

Εμβρυακό στάδιο	Ζωικό στάδιο / επιμηθεϊκό στάδιο	Προπολιτικό / προηθικό στάδιο / προμηθεϊκό στάδιο	Πολιτικό στάδιο ανθρώπου
Οι Θεοί πλάθουν τα θνητά είδη μέσα στη γη. Απομένει η τελική τους διαμόρφωση.	Ο Επιμηθέας μοιράζει στα ζώα βιολογικά χαρακτηριστικά λησμονώντας τον άνθρωπο.	Ο Προμηθέας κλέβει την έμπειρο τέχνη. Ο άνθρωπος προοδεύει (θρησκεία, γλώσσα, υλικοτεχνικές εφευρέσεις / homo faber = άνθρωπος τεχνίτης). Στο στάδιο αυτό συνυπάρχουν ο Προμηθέας με τον άνθρωπο. Γι' αυτό θεωρείται ο Προμηθέας σύμβολο του ανθρώπου. Προσωποποιεί τον πρωταγωνιστικό ρόλο του ανθρώπου στην ιστορία.	Ο Δίας διαπιστώνει την ανθρώπινη αδυναμία επιβίωσης και δωρίζει την πολιτική αρετή.

****Γλώσσα + θρησκεία = εκφάνσεις πνευματικού πολιτισμού**

- ✚ Ο Προμηθέας κλέβει τις τεχνικές γνώσεις από την Αθηνά και τη φωτιά από τον Ήφαιστο για χάρη του. Χάρη στα δώρα του Τιτάνα μπορεί ο άνθρωπος να παρεμβαίνει με τη γνώση στη φύση, να την αλλάζει και να βελτιώνει τη ζωή του. Μπορεί να επιβιώσει και είναι ο μόνος από τα θνητά γένη που μπορεί να αναπτύξει πολιτισμό. Στο προηθικό / προμηθεϊκό στάδιο **πιστεύει στους Θεούς, τους λατρεύει, καλλιεργεί τη γλώσσα και εξασφαλίζει στέγη, τροφή και ενδυμασία**. Αυτές οι πολιτισμικές κατακτήσεις παρουσιάζονται με **αξιολογική σειρά** και όχι χρονική. Παρολαυτά, οι άνθρωποι εξακολουθούν να ζουν διασκορπισμένοι και να αφανίζονται από τα άγρια θηρία. Η απουσία ηθικών κανόνων και πολιτικής οργάνωσης τούς οδηγούσε σε συγκρούσεις μεταξύ τους, με αποτέλεσμα να διαλύονται οι πρώτες μορφές κοινωνίας και να ζουν πάλι διασκορπισμένοι.
- ✚ Το **επιμηθεϊκό και προμηθεϊκό στάδιο** είναι τα **προηθικά στάδια**.
- ✚ Το 4^ο είναι το **ηθικό στάδιο ανάπτυξης**. Το πέρασμα από το 3^ο στο 4^ο έγινε σταδιακά και υπαγορεύτηκε από την ανάγκη. Οι άνθρωποι αφανίζονταν, επειδή δεν είχαν την ικανότητα να συμβιώνουν αρμονικά σε πόλεις. Γι' αυτό παρεμβαίνει ο Δίας και τους δίνει την αιδώ και τη δίκη. Χάρη σε αυτές καταφέρουν να συμβιώνουν αρμονικά σε οργανωμένες πολιτικές κοινωνίες. **Σύμφωνα με τον μύθο, όλοι ανεξαιρέτως μετέχουν σε αυτές τις πολιτικές αρετές**. Όποιος δε μετέχει θεωρείται νόσημα για την πόλη και θανατώνεται.
- ✚ Ο Πρωταγόρας εννοεί ότι οι άνθρωποι μέσα από τα παθήματά τους μαθαίνουν σταδιακά να ενεργούν δίκαια, να σέβονται τα δικαιώματα των άλλων και τους ηθικούς κανόνες. Άρα, **το πέρασμα στη φάση σχηματισμού των πόλεων συνιστά το πέρασμα του ανθρώπου από το προηθικό (φάση Επιμηθέα και Προμηθέα) στο ηθικό στάδιο ανάπτυξης του ανθρώπινου πολιτισμού**. Επίσης, διαπιστώνεται ότι ο Πρωταγόρας εκφράζει τη γενικότερη σοφιστική θέση ότι οι πρώτες κοινωνίες συγκροτούνται νόμω και όχι φύσει.

2. Τι σημαίνει ότι ο άνθρωπος «μετέσχε θείας μοίρας»;

Μοίρα σημαίνει μερίδιο. Με την έκφραση «θεία μοίρα» ο Πρωταγόρας αναφέρεται στη φωτιά και την έλλογη ικανότητα χρήσης της (έμπυρος τέχνη). Υπονοείται στο σημείο αυτό η αρχαιοελληνική αντίληψη ότι η ανθρώπινη λογικότητα ανάγεται στον Θεό ή ότι είναι ο Θεός μέσα μας. Η ανθρώπινη νοημοσύνη, ένα θεϊκό κομμάτι μέσα στον άνθρωπο, γίνεται όχημα της εξέλιξης του ανθρώπου, του μοναδικού ζωντανού όντος που αλλάζει τους όρους ζωής του. Όπως οι Θεοί λειτούργησαν δημιουργικά και έφτιαξαν τα ζώα και τον άνθρωπο, έτσι και ο άνθρωπος γίνεται με τη σειρά του δημιουργός. Το μερίδιο καλείται θεϊκό, γιατί:

- ❖ Μέχρι τότε ήταν **προνόμιο και κτήμα των Θεών**.
- ❖ Η **θεϊκή παρέμβαση του Τιτάνα Προμηθέα** - ο οποίος έχει θεϊκή φύση – συνέβαλε ώστε οι άνθρωποι να το κάνουν κτήμα τους.
- ❖ Έδωσε τη δυνατότητα στον άνθρωπο να αναπτύξει πολιτισμό και **του επέτρεψε να αναγνωρίσει την ύπαρξη των Θεών**. Ο άνθρωπος πίστεψε ότι είχε μία μορφή συγγένειας με τον Θεούς και άρχισε να οργανώνει τη θρησκευτική λατρεία. Με τον όρο συγγένεια νοείται η πνευματική και πολιτισμική τους σχέση. Βέβαια, η απόδοση του θρησκευτικού ενστίκτου σε θεϊκή συγγένεια είναι απλώς μια χαριτολογία στο πλαίσιο του μύθου.

3. Ποιες ήταν οι διαδοχικές φάσεις εξέλιξης της θρησκείας;

Οι διαδοχικές φάσεις είναι οι εξής:

- Ο άνθρωπος πήρε κάποιο θεϊκό μερίδιο (ο άνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας).
- Πίστεψε ότι έχει μια μορφή συγγένειας με τους Θεούς μόνος αυτός πίστεψε στην ύπαρξή τους (ζώων μόνον θεούς ενόμισε).
- Άρχισε να λατρεύει τους Θεούς, να τελεί θρησκευτικές τελετές και να φτιάχνει βωμούς και ομοιώματα των Θεών (έπεχειρεί βωμούς τε ιδρύεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν).

4. Γιατί ο Πρωταγόρας αναφέρει ότι ο άνθρωπος απέκτησε μια μορφή συγγένειας με τους Θεούς, αν και ήταν αγνωστικιστής;

Ο Πρωταγόρας χαριτολογεί, όταν αναφέρει ότι οι άνθρωποι ανέπτυξαν τη θρησκευτική λατρεία, επειδή πίστεψαν ότι απέκτησαν ένα είδος συγγένειας με τους Θεούς. Ενδιαφέρεται, πάντως, να εξηγήσει την ύπαρξη θρησκευτικού ενστίκτου στους ανθρώπους. Η ανάπτυξη της θρησκευτικής λατρείας αποτελεί την κορύφωση / το ανώτερο επίτευγμα της εξελικτικής πορείας του ανθρώπου κατά το προμηθεϊκό στάδιο. Στον μύθο η θρησκεία θεωρείται ανθρωπολογικό δεδομένο και συμπεριλαμβάνεται στα επιτεύγματα του ανθρώπου. **Ο Πρωταγόρας υπονοεί ότι στη μακραίωνη πορεία της εξέλιξής του ο άνθρωπος σταδιακά ωριμάζει πνευματικά.** Θεωρεί ότι το θρησκευτικό ένστικτο αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της ανθρώπινης φύσης, αν και ο ίδιος πίστευε ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να διαπιστώσει με βεβαιότητα ούτε αν υπάρχουν Θεοί ούτε αν δεν υπάρχουν ούτε ποια είναι η μορφή τους. Τέλος, **στον μύθο η παρουσία των Θεών έχει αλληγορική σημασία.** Ο Δίας είναι η νομοτέλεια που διέπει τη φύση. Ο Ερμής, ο Επιμηθέας και οι άλλοι Θεοί είναι τα όργανα που διέπουν τη νομοτέλεια της φύσης. Με αυτή ρυθμίζονται οι σχέσεις των όντων, εξισορροπούνται οι ανάγκες τους και εξασφαλίζονται τα μέσα για την ικανοποίησή τους.

5. Η ανάπτυξη της γλώσσας έγινε φύσει ή νόμω;

**φωνήν και ὀνόματα ταχὺ* διηρθρώσατο τῇ τέχνῃ =
δημιούργησε έναρθρο λόγο**

Η αντίστιξη φύσει – νόμω αποτέλεσε ερμηνευτικό και αξιολογικό εργαλείο στα χέρια των σοφιστών. Σηματοδοτεί τη διάκριση ανάμεσα σε δημιουργήματα της φύσης και δημιουργήματα της κοινωνίας. Για παράδειγμα, η σεξουαλικότητα είναι φύσει, αλλά ο θεσμός του γάμου είναι δημιούργημα της κοινωνίας.

Στην αρχαιότητα ήταν κυρίαρχη η θεοκρατική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία η γλώσσα είναι έμφυτη στον άνθρωπο και αποτελεί δώρο των Θεών σε αυτόν. Την άποψη ότι η γλώσσα δημιουργήθηκε φύσει υποστήριζε και ο Ηρόδοτος.

Στον πρωταγόρειο μύθο ο άνθρωπος με εργαλείο τη λογική του καλλιεργεί τη γλώσσα. Ο άνθρωπος στα πρώτα στάδια εξέλιξης του πολιτισμού άρθρωσε λόγο (ταχύ). Χάρη στη λογική του μετέτρεψε τις άναρθρες κραυγές σε φθόγγους και συνέθεσε λέξεις και κατόπιν προτάσεις. Άρα, σύμφωνα με τον μύθο, η γλώσσα **δημιουργήθηκε νόμω**. Ο Πρωταγόρας έρχεται σε αντίθεση με τη θεοκρατική αντίληψη πως η γλώσσα είναι δώρο των Θεών στον άνθρωπο και, επομένως, είναι έμφυτη σε αυτόν.

Τη θέση του σοφιστή επιβεβαιώνει η σύγχρονη γλωσσολογική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία η γλώσσα εξελίσσεται ανάλογα με τις ανάγκες της κοινωνικής ζωής. Τέλος, η σύγχρονη γλωσσολογία επιβεβαιώνει τη διπλή άρθρωση της γλώσσας (άρθρωση φθόγγων και λέξεων), στοιχείο που γίνεται φανερό και στην έκφραση του Πρωταγόρα «φωνήν και ὀνόματα διηρθρώσατο».

***ταχὺ = νωρίς, από τα πρώτα βήματα**

6. Να αναλύσετε το επίτευγμα του υλικοτεχνικού πολιτισμού.

Ο άνθρωπος δεν περιορίστηκε μόνο στην ανάπτυξη πνευματικού πολιτισμού, πιστεύοντας στους Θεούς και χρησιμοποιώντας τη γλώσσα. Προχώρησε στην ικανοποίηση των βασικών βιοτικών αναγκών του και δημιούργησε υλικοτεχνικό πολιτισμό:

- ✓ Κατασκεύασε **κατοικίες**, για να προστατεύεται από τις αντίξοες καιρικές συνθήκες (άστρωτον).
- ✓ Έφτιαξαν **ενδύματα** και **υποδήματα** (γυμνός – ανυπόδητος) καθώς και **στρωσίδια**, αφού ο φυσικός τους εξοπλισμός δεν τα περιλάμβανε.
- ✓ Άρχισαν **να καλλιεργούν τη γη**, ώστε να εξασφαλίσουν την τροφή τους (άοπλον).

7. Τι δηλώνει η χρήση των επιρρημάτων πρώτον – έπειτα ;

Τα επιρρήματα δε δηλώνουν χρονική ακολουθία αλλά **αξιολογική κατάταξη**. Η χρονική σειρά των επιτευγμάτων του ανθρώπου είναι ακριβώς αντίστροφη. Η αξιολογική παρουσίασή τους γίνεται σε κατιούσα κλίμακα:

- Δημιουργία θρησκείας
- Δημιουργία γλώσσας
- Επιτεύγματα υλικοτεχνικού πολιτισμού (κατοικίες, ενδύματα, υποδήματα, στρωσίδια)
- Εύρεση τροφής

Όμως: ο άνθρωπος είναι γνωστό ότι πρώτα βρήκε τροφή και κατόπιν δημιούργησε υλικοτεχνικό και πνευματικό πολιτισμό.

8. Ποια είναι τα δώρα του Προμηθέα στον άνθρωπο; Να προσδιορίσετε το περιεχόμενό τους και τη σημασία τους για την εξέλιξή του.

Ο Προμηθέας κλέβει τις **τεχνικές γνώσεις** (έντεχνον σοφίαν) και **τη φωτιά** (συν πυρί) που μαζί με το εφόδιο του λόγου θα τον βοηθήσουν στην επιβίωση και την εξέλιξή του. Απέκτησε δηλαδή **χρήσιμες γνώσεις για τη επιβίωσή του αντισταθμίζοντας τη φυσική του ένδεια** σε σχέση με τα υπόλοιπα έμβια όντα. Καλύπτει τις βιολογικές του ανάγκες, **κυριαρχεί πάνω στη φύση, την αλλάζει και βελτιώνει τις συνθήκες ζωής του.** Χρησιμοποιεί τη φωτιά ως πηγή ενέργειας, που τον βοηθά στην πρακτική εφαρμογή των τεχνικών γνώσεων. Για παράδειγμα, κατεργάζεται τα μέταλλα με τη φωτιά. Ο Πρωταγόρας είχε στο μυαλό του την τεχνολογία προσαρμοσμένη στα μέσα και τις δυνατότητες της εποχής του. Όμως, επειδή δεν διέθετε ακόμη ο άνθρωπος την πολιτική τέχνη, δεν κατόρθωσε στο στάδιο αυτό να συγκροτήσει οργανωμένες πολιτικά κοινωνίες.

**9. Σε ποιον τομέα παρέμενε αδύναμο το ανθρώπινο γένος;
Ψοφούν σποράδην, έζήτουν δή άθροίζεσθαι καί σώζεσθαι
κτίζοντες πόλεις**

Η δημιουργία των πόλεων δεν έγινε μαγικά. Προηγήθηκαν απόπειρες των ανθρώπων να συστήσουν πολιτικές κοινωνίες. Πρόκειται για κλιμακωμένες απόπειρες. Τα πρώτα πολιτισμικά επιτεύγματα γίνονται σε ατελείς – σποραδικές συσπειρώσεις (α΄ περίοδος: άνθρωπος, β΄ περίοδος: άνθρωποι). Ακολούθησαν συναθροίσεις που στόχευαν στη διαφύλαξη της ζωής (σώζεσθαι)**, οι οποίες προσέγγιζαν κάπως τη δημιουργία πολιτικών κοινοτήτων εξασφαλίζοντας τον αναγκαίο όρο κατασκευής κατοικιών. Όμως, όλες αυτές οι απόπειρες κατέληγαν σε αποτυχία, διότι ο άνθρωπος δεν μπορούσε να αντιμετωπίσει τα ζώα (θηρίων πόλεμον) αλλά και τη ζωώδη φύση του (ήδίκουν αλλήλους). Η αποτυχία, βέβαια, δε μηδενίζει τις απόπειρες αυτές. Διότι μέσα από τις επάλληλες αποτυχίες κατέστη κάποια στιγμή εφικτή η απόκτηση πολιτικών αρετών και η δημιουργία βιώσιμων πολιτικών θεσμών και κοινοτήτων. Ο πρωταγόρειος μύθος έχει ισχυρό ρεαλιστικό υπόβαθρο και ανασυνθέτει με εύλογο και συμβατό με την ιστορία τρόπο την ανθρώπινη εξέλιξη. Ο σοφιστής είναι ιστορικά πειστικός.

Η *έντεχνος σοφία συν πυρί* είναι χρήσιμη για την εύρεση τροφής, όχι όμως και για την αντιμετώπιση των άγριων θηρίων και την τιθάσευση της ζωώδους φύσης του ανθρώπου. **Ο Πρωταγόρας, φυσικά, δεν υποτιμά την έντεχνον σοφίαν, αλλά τονίζει τη σπουδαιότητα της πολιτικής τέχνης, την οποία ο ίδιος ως σοφιστής διδάσκει.**

****** Διαφαίνεται στο σημείο αυτό η ιδέα του Πρωταγόρα ότι ο άνθρωπος μπορεί να επιβιώσει χάρη στην ικανότητά του για κοινωνική ζωή, εφόσον τον φυσικό οπλισμό του τον χαρακτηρίζει η ένδεια. Αυτή θέση του είναι προδιατύπωση της άποψης του Αριστοτέλη πως ο άνθρωπος είναι από τη φύση του κοινωνικό ον. Αξιοπρόσεχτη είναι η χρήση του ρήματος **έζήτουν** σε παρατατικό.

ὅτ' οὖν ἀθροισθεῖεν, ἡδίκουν >
πολλαπλότητα αποτυχημένων
προσπαθειών

**10. Γιατί η πολεμική τέχνη παρουσιάζεται ως μέρος της πολιτικής;
πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὕτω εἶχον, ἥς μέρος πολεμικὴ
πόλις + πόλεμος (ομόρριζες)**

Το ομαδικό πνεύμα και η πειθαρχία μπορούν να καλλιεργηθούν μόνο με την πολιτική τέχνη. Τα άτομα – μέλη της οργανωμένης κοινωνίας αποκτούν την αίσθηση ότι είναι συνυπεύθυνα, συνεργάζονται και καλλιεργούν την πολεμική τέχνη. Έτσι, προασπίζονται τη ζωή, την ελευθερία τους, τις κατακτήσεις και τα επιτεύγματά τους απέναντι στον εχθρό. Γι' αυτό η **πολεμική τέχνη είναι δυνατό να καλλιεργηθεί στο πλαίσιο της συγκροτημένης κοινωνίας**. Ο Πρωταγόρας δεν είναι υπέρμαχος του πολέμου. Η ανάπτυξη της πολεμικής τέχνης έχει ως στόχο την αντιμετώπιση της απειλής αφανισμού από τα άγρια θηρία και όχι την αλληλοεξόντωση των ανθρώπων. Ο στόχος της είναι η επιβίωσή τους.

Πολιτική τέχνη >> δημιουργία πόλης >> συνυπευθυνότητα, συνεργασία, ομαδικό πνεύμα, πειθαρχία >> προάσπιση ελευθεριών, κατακτήσεων, ζωής και επιτευγμάτων >> πολεμική τέχνη

11. Ποια ήταν η παρέμβαση του Δία;

Ο Δίας διαπιστώνει τη δεινή θέση στην οποία έχουν περιέλθει οι άνθρωποι και δωρίζει την πολιτική τέχνη, που είναι **η τέχνη της συμβίωσης των ανθρώπων σε ένα κοινωνικό – πολιτικό περιβάλλον**. Πώς συγκεκριμενοποιείται η πολιτική τέχνη; Με το ζεύγος εννοιών **αιδώς – δίκη**. Ανάμεσα στις άλλες αρετές επιλέγονται οι δύο κυριότερες, αυτές που έχουν διάφανο πολιτικό χαρακτήρα.

12. Τι σημαίνουν οι όροι αιδώς και δίκη;

Είναι ηθικές αρετές που κατανέμονται στους ανθρώπους.

Αιδώς: Το **αίσθημα ντροπής** του κοινωνικού ανθρώπου για κάθε πράξη που προσκρούει στον καθιερωμένο ηθικό κώδικα του κοινωνικού περιβάλλοντος. Είναι όλες **οι ηθικές αναστολές και φόβοι που προφυλάσσουν τον άνθρωπο από αντικοινωνική συμπεριφορά**. Είναι το **αίσθημα σεβασμού** ενός μέλους της κοινότητας έναντι των άλλων αλλά και **του αυτοσεβασμού**. Το άτομο τηρεί τους ηθικούς κανόνες που ισχύουν στην κοινωνία, γιατί θέλει να αισθάνεται πως ζει με αξιοπρέπεια και πως οι συνάνθρωποί του το εκτιμούν. Σύμφωνα με τη μυθολογία, η αιδώς ήταν σύντροφος της Δίκης και καθόταν σε θρόνο δίπλα στον Δία.

Δίκη: Δε χρησιμοποιείται με τη σημασία της δικαστικής διαδικασίας. Είναι **το αίσθημα της δικαιοσύνης, η έμφυτη αντίληψη για το δίκαιο**. Είναι το κοινό περί δικαίου αίσθημα. Ο άνθρωπος στηριγμένος σε αυτή θεσπίζει και εφαρμόζει γραπτούς και άγραφους νόμους και εκδηλώνει τη δυσαρέσκειά του, όταν παραβιάζονται τα δικαιώματα των άλλων. Χάρη σε αυτή **διασφαλίζεται η αρμονική κοινωνική συμβίωση**. Η Δίκη ή Νέμεσις ήταν κόρη του Δία και της Θέμιδος. Με τη βοήθεια των Ερινύων - κατά τη μυθολογία - επιτηρούσε τη διαφύλαξη της ηθικής τάξης και επέβαλλε τιμωρίες σε όσους επιδίωκαν να τη διασαλεύσουν.

Το δίπολο των αρετών αυτών - αιδώς και δίκη - ισοδυναμεί με το δίπολο σωφροσύνη και δικαιοσύνη.

ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ

Ο όρος Σωφροσύνη σημαίνει:

- Αυτοσυγκράτηση
- Έλεγχος ορμών, παθών, επιθυμιών
- Η σχετικοποίηση της ατομικής ελευθερίας μέσα στο πλαίσιο και τις νόρμες της κοινότητας

13. Ποια ήταν η αξία των δώρων του Δία;

Έχουν κοινωνιοπλαστική αποστολή.

ἵν' εἶεν πόλεων **κόσμοι** τε καὶ **δεσμοὶ** **φιλίας** συναγωγοί

- ❖ Η **αἰδώς** κατευθύνει τους πολίτες σε **ευπρεπή συμπεριφορά** (πόλεων κόσμοι).
- ❖ Η **Δίκη** συντελεί στην **τήρηση των περιορισμών** (πόλεων δεσμοὶ), που επιβάλλονται στη συμπεριφορά των πολιτών.

Χάρη στην αιδώ και τη δίκη αναπτύσσονται μεταξύ των ανθρώπων **σχέσεις φιλίας και συνεργασίας**, αλληλεγγύης και αλληλοσεβασμού. Χάρη σε αυτές επιτυγχάνονται **η σύμπνοια και η ομόνοια** των πολιτών (φιλίας συναγωγοί), ώστε να συμβιώνουν αρμονικά.

Στη φράση πόλεων κόσμοι συνδέει την κοσμική αρμονία, την οποία θαύμαζαν απεριόριστα οι αρχαίοι Έλληνες στοχαστές, με την πολιτική αρμονία, την οποία θέτουν ως ζητούμενο. Επιθυμούν να μεταφέρουν και στην πόλη την τάξη, την αρμονία και τη λογικότητα. Η λέξη φιλία είναι σημασιολογικά πολύ κοντά στη δική μας έννοια αγάπη. Επίσης, συμπεριλαμβάνει, δίπλα στη σημασία της νέας ελληνικής, την αγάπη μεταξύ συζύγων και εραστών, τη γονεϊκή αγάπη και τους δεσμούς μεταξύ των συμπολιτών. Η σύνδεση **τε και** δείχνει ότι δεν πρόκειται για διαφορετικές λειτουργίες, αλλά ένα διττό φαινόμενο: το στολίδι της πόλης είναι η ενότητα των πολιτών της.

Σε ατομικό επίπεδο η αιδώς και η δίκη διασφαλίζουν την υπευθυνότητα, την εντιμότητα, τη μετριοπάθεια, την αξιοπρέπεια και την κοινωνική συνείδηση. Σε κοινωνικό επίπεδο σφυρηλατούν τον αλληλοσεβασμό και την αλληλοεκτίμηση, τη συνεργασία, τη συναδέλφωση και την ομόνοια.

14. Να συγκρίνετε τις απόψεις του Πρωταγόρα για τη συγκρότηση των πόλεων με τις ακόλουθες απόψεις του Αριστοτέλη:

- *Ο άνθρωπος είναι από τη φύση του ένα ον προορισμένο να ζει σε πόλη.*
- *Η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως.*

Κατά τον Πρωταγόρα οι άνθρωποι μπορούν να επιβιώσουν χάρη στην ικανότητά τους για κοινωνική ζωή. Η θέση αυτή είναι προδιατύπωση της θέσης του Αριστοτέλη ότι ο άνθρωπος είναι φύσει πολιτικόν ζων. Οι άνθρωποι συγκροτούν τις πόλεις, αφού ο Δίας τους δωρίσει την αιδώ και τη δίκη. Το πέραςμα στη συγκρότηση πόλεων γίνεται προοδευτικά και κάτω από τον νόμο της ανάγκης.

Αντίθετα, ο **Αριστοτέλης** στα Πολιτικά διατυπώνει ότι οι πολιτικά οργανωμένες κοινωνίες, **οι πόλεις**, δημιουργήθηκαν από φυσική αναγκαιότητα (**φύσει**) και όχι νόμω (= σύμβαση των ανθρώπων και αποδοχή από αυτούς των κοινών κανόνων δικαίου). Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, οι πόλεις δε δημιουργήθηκαν κάτω από την πίεση της ανάγκης να αμυνθούν οι άνθρωποι κατά των θηρίων και να διασφαλίσουν την επιβίωσή τους.

15. Ποια είναι η λειτουργικότητα της σκηνής με τον Ερμή και τον Δία;

- Σπάει τη μονοτονία της αφήγησης, χαλαρώνει τον ακροατή και τον προετοιμάζει για το επιμύθιο (ατμόσφαιρα θυμηδίας).
- Η μετάβαση από τον πλάγιο λόγο στον ευθύ προσδίδει **ζωντάνια** και **παραστατικότητα** στην αφήγηση και συνάδει με το λαϊκό ύφος του μύθου.
- Καλλιεργεί το κλίμα, για να τονιστεί η επιτακτική ανάγκη καθολικότητας της πολιτικής αρετής και να δηλωθεί πιο έντονα η σκληρή εντολή του Δία να μοιραστούν σε όλους τους ανθρώπους η αιδώς και η δίκη. Επίσης, το ερώτημα του Ερμή υπογραμμίζει τη βαρύνουσα σημασία των δύο ηθικών αρετών για τη συγκρότηση πολιτικά οργανωμένων κοινωνιών.
- Η ερώτηση του Δία δείχνει τη συμβολή του καταμερισμού της εργασίας.

16. Για ποιον λόγο δίνει εντολή ο Δίας να δοθούν η αιδώς και η Δίκη σε όλους τους ανθρώπους;

Δίνει ο Δίας εντολή να μοιράσει ο Ερμής την αιδώ και τη δίκη σε όλους τους ανθρώπους και σε αυτές να μετέχουν όλοι. Αλλιώς, δε θα ήταν δυνατό να συγκροτηθούν οι πόλεις, εάν μετείχαν λίγοι σε αυτές, όπως συμβαίνει με τις άλλες τέχνες. Ο Θεός, επομένως, θεωρεί **αναγκαία την καθολική συμμετοχή στην πολιτική αρετή για τη δημιουργία των πόλεων.**

17. Ποιες φράσεις του Πρωταγόρα δείχνουν τη σημασία του καταμερισμού της εργασίας στις τέχνες για την εξέλιξη του πολιτισμού;

Ο Πρωταγόρας αναφέρεται στον καταμερισμό της εργασίας στις τέχνες, που είναι απαραίτητος στις κοινωνίες με τις φράσεις:

εἷς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἰκανὸς ἰδιώταις

καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί

Πότερον ὥς αἱ τέχναι νενέμηνται

νενέμηνται δὲ ὧδε

ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν

Ο καταμερισμός της εργασίας είναι σημαντικός παράγοντας πολιτιστικής εξέλιξης. Όμως, για τον Πρωταγόρα η ενότητα της πόλεως θεμελιώνεται σε ένα επίπεδο έξω από την επαγγελματική δραστηριότητα. Οι πολίτες έχουν στη διάθεσή τους όλες τις τεχνικές, αλλά δεν είναι αυτό που τους επιτρέπει να ιδρύσουν μια βιώσιμη πολιτική κοινωνία. Το πρωταρχικό είναι η αιδώς και η δίκη, οι ηθικές και πολιτικές αρετές, οι δεσμοί φιλίας.

18. «Σε περίπτωση που λίγοι μετείχαν στην αιδώ και τη δίκη, δεν θα ήταν δυνατό να υπάρξουν πόλεις.»: αυτή η άποψη ισχύει μόνο για τη δημοκρατία;

Δε γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στο δημοκρατικό πολίτευμα. Όμως, **η αιδώς και η δίκη βρίσκουν την απόλυτη έκφρασή τους σε μία δημοκρατική κοινωνία.** Οι αξίες του αλληλοσεβασμού, της αλληλοεκτίμησης, της ισότητας, της συνεργασίας, της υπευθυνότητας και της εργατικότητας μπορούν να καλλιεργηθούν και να εδραιωθούν μόνο στα πλαίσια ενός δημοκρατικού πολιτεύματος. Υπάρχει η φυσική καταβολή και η ισοκατανομή της πολιτικής, αλλά για να αναπτυχθεί, χρειάζεται το ευεπίφορο έδαφος της δημοκρατικής κοινωνίας.

19. Τι συμβολίζει η επιβολή θανατικής ποινής από τον Δία;

- Η συμμετοχή στην πολιτική αρετή είναι αναγκαία για τη συγκρότηση και την **ομαλή λειτουργία των κοινωνιών**. Όσοι δεν έχουν εσωτερικεύσει τις αρετές αυτές δεν μπορούν να είναι μέλη μιας πολιτικά οργανωμένης κοινωνίας.
- Οι αρετές της αιδούς και της δίκης δόθηκαν στον άνθρωπο σε ένα μεταγενέστερο στάδιο και όχι από την αρχή της δημιουργίας του. **Ο Δίας** δεν μπορεί να εξασφαλίσει την καθολικότητά τους στους ανθρώπους. **Γνωρίζει ότι η εφαρμογή τους θα ήταν απόρροια της προσωπικής βούλησης κάθε ανθρώπου**. Γι' αυτό **δεν εφησυχάζει**. Θεσπίζει τη θανατική ποινή για όποιον δεν τις κατέχει. Η θέση αυτή ενισχύεται με μία παρομοίωση. Ο πολίτης που δεν κατέχει την αιδώ και τη δίκη θεωρείται **νόσημα της πόλης** και πρέπει να θανατώνεται, ώστε να διαφυλάσσεται η κοινωνική ισορροπία.
- **Η αιδώς και η δίκη δεν αποτελούσαν μέρος της αρχικής φύσης του ανθρώπου** αλλά καλλιεργήθηκαν σταδιακά. Οι άνθρωποι κατανόησαν σταδιακά μέσα από τα παθήματά τους την ανάγκη να αναπτύξουν ηθικές αρετές, όπως την αιδώ και τη δίκη, και να συμφωνήσουν σε κοινούς ηθικούς νόμους και κανόνες δικαίου.
- Κατά τον Πρωταγόρα όλοι οι πολίτες κατέχουν τα στοιχεία αυτά της πολιτικής αρετής σε κάποιο βαθμό. Η ανθρώπινη φύση φέρει μέσα της καταβολές, για να εξελιχθεί ηθικά. Σε αυτό το σημείο ακριβώς είναι **αναγκαία η διδασκαλία**.
τὸν μὴ δυνάμενον (= ὅς αν μη δύνηται): η πολιτική αρετή δίνεται από τον Δία στον άνθρωπο ως είδος. Δε συμπεριλαμβάνεται στη ζωική του φύση ούτε στην έμφυτη δημιουργική του νοημοσύνη (δημιουργική τέχνη). Είναι φυσική αλλά όχι έμφυτη (όπως η γλώσσα). Είναι μια φύσει δυνατότητα που μπορεί να πραγματοποιηθεί. Ενδέχεται, λοιπόν, κάποιοι μεμονωμένοι άνθρωποι να μην την αποκτούν και γι' αυτό χρησιμοποιείται η αναφορικοϋποθετική μετοχή.

20. Ποιο είναι το επιμύθιο;

Προϋπόθεση για τη δημιουργία μιας οργανωμένης πολιτικά κοινωνίας και για την αρμονική συμβίωση των μελών της είναι να έχουν **όλα τα μέλη της κοινωνίας αυτής σε κάποιον βαθμό την πολιτική αρετή.**

21. Ποια στάση έχουν οι Αθηναίοι σχετικά με τη δημιουργική τέχνη και ποια σχετικά με την πολιτική;

Στο σημείο αυτό ο Πρωταγόρας θυμίζει το πρώτο επιχείρημα του Σωκράτη και ερμηνεύει τα παραδείγματά του με διαφορετικό τρόπο. **Ο Σωκράτης** ανέφερε ότι οι Αθηναίοι καλούν τους ειδικούς, όταν συζητούν στην Εκκλησία του δήμου ένα θέμα που απαιτεί ειδικές γνώσεις. Αν κάποιος δεν έχει ειδικές γνώσεις για το θέμα αλλά επιχειρήσει να δώσει συμβουλές, τον χλευάζουν. Όμως, όταν συζητούν θέματα που αφορούν τη διοίκηση της πόλης, καθένας έχει το δικαίωμα να δώσει συμβουλές και δεν αποδοκιμάζεται από κανέναν. Αυτό σημαίνει – **κατά τον Σωκράτη – ότι η πολιτική αρετή δε διδάσκεται.**

Ο Πρωταγόρας απαντά μέσω του μύθου στο επιχείρημα του Σωκράτη. Ερμηνεύει διαφορετικά τη στάση των Αθηναίων. Οι Αθηναίοι δέχονται τον καθένα ως σύμβουλο πολιτικής, ακριβώς διότι **ο καθένας και μόνο με την ιδιότητα του πολίτη είναι ήδη κάτοχός της**, την έχει διδαχτεί και εξακολουθεί να τη διδάσκεται. Όλα τα μέλη της κοινωνίας έχουν σε κάποιο βαθμό την πολιτική αρετή. Η ανθρώπινη φύση φέρει μέσα της **καταβολές**, για να εξελιχθεί ηθικά. Ο άνθρωπος έχει τη **φυσική προδιάθεση** να εξελιχτεί σε ηθική προσωπικότητα και να αποκτήσει την πολιτική αρετή. Η κοινωνία χαρίζει την πολιτική αρετή μέσω της παιδείας ως μία διά βίου άσκηση της πολιτικής αρετής. Αυτό γίνεται με την **αγωγή** (αναγκαιότητα διδασκαλίας) και την προσωπική προσπάθεια. Ο άνθρωπος διαπαιδαγωγείται από τους γονείς του, τους παιδαγωγούς του αλλά και τους νόμους. Οι ποινές από την πλευρά των γονέων, των παιδαγωγών και των νόμων συμβάλλουν στη διαπαιδαγώγησή του. Δείχνει ότι η πολιτική αρετή δεν είναι

έμφυτη και αναδεικνύει τον ρόλο της παιδείας, η οποία καθιστά τον καθένα κάτοχο της αρετής.

ὥς παντὶ προσῆκον ταύτης γε μετέχειν τῆς ἀρετῆς: με το ὥς δηλώνει ο Πρωταγόρας ότι πρόκειται για υποκειμενική γνώμη. Και ο ίδιος δέχεται την υποκειμενική τους γνώμη ως σοφή. Αλλά αυτή η σοφία συνηγορεί υπέρ του ίδιου του σοφιστή. Αφετέρου υπονοεί ότι δεν πρόκειται για μια απόλυτη αλήθεια αλλά για μια ισχυρή αρχή που λαμβάνει χώρα σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο. Το γε λειτουργεί ως υπογράμμιση της φράσης. Αυτή η πολιτική αρετή είναι που αποτελεί δεδομένο γνώρισμα του πολίτη.

22. Εξετάστε τον μύθο από άποψη περιεχομένου, μορφής και γλώσσας.

Περιεχόμενο: Ο μύθος παρουσιάζει τη δημιουργία και την εξέλιξη του ανθρώπινου πολιτισμού.

Μορφή: συμβολική

Γλώσσα: ποιητικές εκφράσεις – σχήματα λόγου = ακρίβεια στην περιγραφή / εναλλαγή πλάγιου και ευθέος λόγου = παραστατικότητα και ζωντάνια / λαϊκό και φυσικό ύφος

Σχήματα λόγου:

✚ **Πολυσύνδετο:** καὶ οἰκήσεις καὶ ἐσθῆτας καὶ ὑποδέσεις καὶ στρωμνὰς καὶ τὰς ἐκ γῆς τροφὰς ἡϋρετο

✚ **Αντίθεση + προσωποποίηση:** ἡ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφήν ἱκανὴ βοηθὸς ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἐνδεής

✚ **Εναλλαγή ευθέος – πλάγιου λόγου:** Ἐρωτᾷ οὖν Ἑρμῆς - πάντες μετεχόντων

✚ **Βραχυλογία:** και οι άλλοι δημιουργοί (ικανοί εισίν), ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν (ολίγοι μετέχουσιν), ἐπὶ πάντα (νειμον), εικότως (οὐκ ἀνέχονται)

✚ **Παρομοίωση:** ὡς νόσον πόλεως

✚ **Παρήχηση:** κόσμοι – δεσμοί

✚ **Χιαστό:** αἰδῶ – δίκην
δίκην – αἰδῶ

✚ **Επανάληψη:** η λέξη πόλις (6 φορές) * εξαίρεται η πόλη ως ανώτερη κοινωνική μονάδα:

- ✓ Οι άνθρωποι μπορούν να επιβιώσουν μόνο στο πλαίσιο της πόλης
- ✓ Η πόλη μπορεί να επιβιώσει αν οι πολίτες κατέχουν την πολιτική τέχνη
- ✓ Στην πόλη καλλιεργούνται αξίες, η συνεργασία, η συναδέλφωση, η αλληλεγγύη, η αλληλοεκτίμηση και ο αλληλοσεβασμός
- ✓ Στην πόλη προάγονται οι αρχές του δημοκρατικού πολιτεύματος, η ισότητα, η ισονομία, η αξιοκρατία και η δικαιοσύνη

23. Ποια είναι τα στοιχεία ανθρωπομορφισμού στον μύθο;

- ✓ **Οι Θεοί** πλάθουν τα θνητά γένη στο εσωτερικό της γης.
- ✓ **Δύο Τιτάνες** αναλαμβάνουν να μοιράσουν τις ιδιότητες στα θνητά γένη.
- ✓ **Ο Ήφαιστος και η Αθηνά** φιλοτεχνούν στο εργαστήρι τους. Ο Προμηθέας εισέρχεται σε αυτό και κλέβει τις τεχνικές γνώσεις και τη φωτιά.
- ✓ **Ο Δίας** κατοικεί στην ακρόπολη και φυλάει εκεί την πολιτική τέχνη. **Η Βία και το Κράτος** φρουρούν την ακρόπολη.
- ✓ **Ο Δίας δίνει εντολή** στον Ερμή να μοιράσει την αιδώ και τη δίκη στους ανθρώπους.

24. Ποιοι είναι οι συμβολισμοί στον μύθο;

Δίας: είναι η νομοτέλεια που διέπει τη φύση, ο λόγος, η λογική
Ερμής, Επιμηθέας, Προμηθέας: τα όργανα που διέπουν τη νομοτέλεια της φύσης

Μοίρα: το πλήρωμα του χρόνου, η ανάγκη για εξέλιξη, η μετάβαση από τη μία μορφή ζωής σε μία άλλη

Η άνοδος του ανθρώπου από τη γη στο φως: η μετάβαση από το στάδιο της βιολογικής συγκρότησης (επιμηθεϊκό) στο στάδιο ανάπτυξης πολιτισμού (προμηθεϊκό)

Η κλοπή της φωτιάς: η πίστη του Πρωταγόρα ότι ο άνθρωπος μπορεί με τη γνώση να κυριαρχήσει πάνω στη φύση

Η φύλαξη της φωτιάς στην κατοικία του Δία: συμβολίζει τη σπουδαιότητά της για τον άνθρωπο

Η αδυναμία του Προμηθέα να κλέψει την πολιτική τέχνη μαζί με τη φωτιά και τις τεχνικές γνώσεις: ο άνθρωπος πρώτα ανέπτυξε τεχνογνωσία και τεχνολογία και αργότερα την πολιτική τέχνη και οργάνωση

Σημείωση: Καθώς αναπτύσσεται ο πολιτισμός της ανθρωπότητας, δεν είναι πλέον αναγκαία η παρουσία της φωτιάς σε κάθε δραστηριότητα. Κυριαρχεί πλέον το δημιουργικό στοιχείο της ανθρώπινης λογικής ικανότητας.

25. Γιατί ο πρωταγόρειος μύθος έχει ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα;

Ο άνθρωπος βρίσκεται σε μία συνεχή πορεία εκπολιτισμού και εξέλιξης. Με τα δώρα του Προμηθέα και όπλο τη λογική του αναπτύσσει **τεχνογνωσία** και τεχνολογία, αντισταθμίζοντας τη φυσική ένδεια μέσων επιβίωσης λόγω της απερισκεψίας του Επιμηθέα. Καταφέρνει να επιβιώσει και να κυριαρχήσει στα άλογα όντα και τη φύση. Εκτός από τον **υλικοτεχνικό και τον πνευματικό πολιτισμό** καλλιεργεί στη συνέχεια τις **ηθικές αξίες** και συγκροτεί **πολιτικά οργανωμένες κοινωνίες**. Άρα, ο πρωταγόρειος μύθος διακρίνεται για τον ανθρωποκεντρικό του χαρακτήρα.

26. Πώς θα ορίζατε την πολιτική, τη δημιουργική τέχνη και τη σωφροσύνη;

Πολιτική τέχνη: Είναι η τέχνη της πολιτικής οργάνωσης. Είναι ανώτερη από τις τεχνικές γνώσεις και τη δημιουργική τέχνη. Μέρος της είναι η πολεμική. **Η αιδώς, η δίκη και η σωφροσύνη αποτελούν συνιστώσες της πολιτικής.** Μοιράστηκε σε όλους σε μεταγενέστερο στάδιο και γι' αυτό δεν είναι έμφυτη. Η καθολική συμμετοχή σε αυτή είναι αναγκαία για τη συγκρότηση των κοινωνιών. **Ο άνθρωπος την κατακτά ύστερα από προσωπική προσπάθεια και διδασκαλία.** Ευδοκίμει κυρίως σε δημοκρατικά πολιτεύματα.

Δημιουργική τέχνη: Είναι **η τέχνη των δημιουργών**, των τεχνιτών. Δημιουργός είναι αυτός που παράγει ένα ωφέλιμο έργο στον δήμο (δημος + έργον). Στην ομηρική εποχή δημιουργοί ήταν οι οικοδόμοι, οι κήρυκες, οι γιατροί, οι μάντεις κ.α.

- *περί τον βίον σοφία*
- *τήν τε ἔμπυρον τέχνην τήν τοῦ Ἥφαίστου καὶ τήν ἄλλην τήν τῆς Ἀθηνᾶς*
- *ἡ δημιουργική τέχνη*

Σωφροσύνη: Είναι η κοσμιότητα, η φρόνηση, η μετριοπάθεια

27. Ποιες είναι οι κοινωνιολογικές σχέσεις που αναπτύσσονται στον μύθο;

- Οι άνθρωποι στα πρώτα στάδια της ύπαρξής τους κατοικούσαν **διασκορπισμένοι** υπό την απειλή των άγριων θηρίων.
- Για να αποφύγουν τον κίνδυνο αφανισμού τους συγκροτούν τις πρώτες **κοινωνικές ομάδες**. Η διαδικασία της αθροιστικής συνύπαρξης ήταν χρονοβόρα και δεν είχε ως στόχο την ανάπτυξη λειτουργικών σχέσεων ανάμεσα στα μέλη της. Η συμβίωση εξακολουθεί να είναι προβληματική.
- Η λύση δίνεται με την **αιδώ και τη δίκη**. Με αυτά τα δώρα συνειδητοποιούν οι άνθρωποι την ανάγκη για κοινωνική συνύπαρξη και συνεργασία, αποκτούν κοινωνική συνείδηση και θεσπίζουν γραπτούς και άγραφους νόμους. Έτσι, επιτυγχάνεται η ομαλή κοινωνική συμβίωση και επικρατεί κοινωνική ευημερία.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 7η

Αριστοτέλης, Πολιτικά, 1.12, 125a 29-39

1. Πού αποδίδει ο Αριστοτέλης τη συγκρότηση των πολιτικών κοινωνιών;

Φύσει μὲν οὖν ἡ ὁρμή ἐν πᾶσιν

- Η πολιτική κοινωνία έχει τις ρίζες της σε μια τάση που εμπεριέχεται στη φύση του ανθρώπου και λειτουργεί απροαίρετα / αυτοματικά.
- Οι εκφράσεις λειτουργούν πλεοναστικά. Η λέξη **ὁρμή** παραπέμπει στα αριστοτελικά κείμενα σε έμφυτες τάσεις. Η καθολικότητα του φαινομένου ατοπικά και υπερχρονικά (**ἐν πᾶσιν**) υπερθεματίζει ότι πρόκειται για ευθεία αναφορά στην ίδια την ανθρώπινη φύση.
{Η πολιτική κοινωνία αποβλέπει στην επίτευξη της ύψιστης αυτάρκειας, προκειμένου να εξασφαλίσει το ευ ζην στα μέλη της.}

Φύση ➡ Πολιτική κοινωνία

➡ Ὑψιστη αυτάρκεια

➡ ευ ζην

2. Μόνο η έμφυτη τάση του ανθρώπου συνέβαλε στη δημιουργία της πολιτικής κοινωνίας;

Ο παράγοντας που ενήργησε, ώστε ο άνθρωπος να μετατρέψει την έμφυτη τάση του (δυνάμει) σε πραγματικότητα (ενεργεία) ήταν η έλλογη βούληση ορισμένων ανθρώπων, οι οποίοι συγκρότησαν πρωτογενώς την κοινότητα (ὁ δὲ **πρῶτος συστήσας**).

Επομένως, στη δημιουργία της πολιτείας συμβάλλει:

- ✓ **η ανθρώπινη παρόρμηση**, που είναι απρόσωπη, έμφυτη και όχι απαραίτητα συνειδητή. Η ανθρώπινη φύση εμπεριέχει τη δυνατότητα.
- ✓ Συγχρόνως, όμως, συμπράττει και **η ανθρώπινη βούληση**, που εκφράζεται από συγκεκριμένα πρόσωπα με μία έλλογη και συνειδητή απόφασή τους να ιδρύσουν πολιτεία. Η τάση του ανθρώπου έγινε πραγματικότητα με τη συνειδητή βούληση και ενέργειά του. Δηλαδή **για τη συγκρότηση πόλεων υπήρξε συνεργασία φύσης και τέχνης**. Η ανθρώπινη τέχνη προβαίνει στην πραγμάτωση αυτής της δυνατότητας.

Ο Αριστοτέλης θεμελιώνει τη σκέψη του πάνω στην αντίστιξη δυνάμει – ενεργεία.

Άρα: η πόλη είναι κάτι οντολογικά φυσικό (ούτε αυτοφυές ούτε αφύσικο) αλλά στην καθεμία ξεχωριστή συγκεκριμένη της πραγμάτωση είναι κάτι τεχνητό.

Η αναφορά του Αριστοτέλη στον **πρῶτον συστήσαντα** που προσέφερε τεράστιες υπηρεσίες στο ανθρώπινο γένος δεν αναιρεί τη βασική του θέση ότι η πόλις είναι φυσική οντότητα. Η ανθρώπινη συμμετοχή στη δημιουργία των πόλεων είναι η επιτυχής – στον Πρωταγόρα είδαμε και ορισμένες αποτυχημένες – ενεργοποίηση διαδικασιών μετάβασης από την οικία και την κώμη στην πόλη, που οπωσδήποτε είναι σύμφυτες με τη φύσει ύπαρξη της πόλης.

3. Γιατί είναι ένας από τους πιο μεγάλους ευεργέτες αυτός που συγκρότησε την πόλη;

Ο ιδρυτής της πόλης **θέσπισε νόμους** και επέβαλε τη δικαιοσύνη. **Απέτρεψε τις ολέθριες συνέπειες της αδικίας** και κατέστησε δυνατή την ολοκλήρωση του ανθρώπου (**τελείωσιν**) και την κατάκτηση του ευ ζην. Επομένως, ο ιδρυτής της πόλης είναι μεγάλος ευεργέτης. Ο άνθρωπος μέσα στην πόλη:

- Έχει οικονομική αυτάρκεια
- Ολοκληρώνεται ηθικοπνευματικά

Ο Αριστοτέλης συνδέει – όπως ο Πρωταγόρας – την απουσία παιδείας, δικαστηρίων και νόμων με την πρωτόγονη – προπολιτισμική κατάσταση του ανθρώπου πριν από τη συγκρότηση πολιτικών κοινωνιών. Οι κανόνες δικαίου, οι θεσμοί, τα πρότυπα, οι αξίες της πόλης – κράτους και οι δράσεις σε αυτή έχουν παιδευτική λειτουργία. Παράλληλα, ο πολίτης βελτιώνει τους θεσμούς, τους νόμους και τις αρχές της πόλης. Πολίτης και πόλη βρίσκονται σε σχέση αλληλεξάρτησης.

4. Πώς αποδεικνύει τη σημασία της δικαιοσύνης;

Μακριά από τους νόμους και τη δικαιοσύνη ο άνθρωπος μπορεί να γίνει το χειρότερο από τα έμβια όντα. Επιστρέφει στον **θηριώδη τρόπο ζωής**, όπου η λογική υποχωρεί και κυριαρχούν τα ένστικτα και τα πάθη.

- + Εφαρμόζει τη μέθοδο της εκ του αντιθέτου απόδειξης, για να τεκμηριώσει τη σημασία της δικαιοσύνης.
- + Ο Αριστοτέλης παρουσιάζει με παραδείγματα τις αρνητικές συνέπειες της αδικίας και της έλλειψης αρετής. Ο άνθρωπος γίνεται:

- **Ανόσιος** στις σχέσεις του με το θείο.
 - **Επιθετικός** στις σχέσεις του με τους άλλους ανθρώπους.
 - **Ακόρεστος** στην ικανοποίηση του γενετήσιου – σεξουαλικού ενστίκτου και τις απολαύσεις που σχετίζονται με την κατανάλωση τροφής. Ο άνθρωπος που υπερβάλλει στις σεξουαλικές και γευστικές ηδονές έχει απωλέσει την αρετή της σωφροσύνης. Γίνεται ακόλαστος (η αντίστοιχη κακία λέγεται ακολασία)
- Ο φιλόσοφος τονίζει την ανάγκη του ανθρώπου για ένταξη στην κοινωνία περιγράφοντας την κατάσταση στην οποία περιέρχεται, όταν αποβάλλει την αρετή και τη δικαιοσύνη. Τότε χάνει την ανθρώπινη υπόστασή του και γίνεται χειρότερος από αγρίμι. Χρησιμοποιεί τη σύγκριση – αντίθεση (ώσπερ γάρ ... ούτω και) και επίθετα υπερθετικού βαθμού (χείριστον, χαλεπωτάτη, ανοσιώτατον, αγριώτατον, χείριστον).

5. Ο άνθρωπος είναι βέλτιστον ή χειρίστον;

- βέλτιστον, χειρίστον, χαλεπωτάτη, άνοσιώτατον, άγριώτατον, χειρίστον
- οι μετοχές τελεωθείς και χωρισθείς λειτουργούν ως υποθέσεις στους αντίστοιχους υποθετικούς λόγους του πραγματικού, για να υποστηρίξουν ισχυρά τη θέση που πρεσβεύει ο φιλόσοφος

Η συσσώρευση υπερθετικών – ασυνήθιστη στις αριστοτελικές πραγματείες – υπογραμμίζει emphatically το εύρος του ανθρώπινου ήθους. Όταν αναφερόμαστε στον άνθρωπο, είναι τεράστιο το «άνοιγμα» όσον αφορά το καλό και το κακό. Το καλό και το κακό συνυπάρχουν ως δυνατότητες της ανθρώπινης φύσης. Όταν ο άνθρωπος ολοκληρώσει τη φύση του, **τελεωθείς**, επιβεβαιώνει την κοινωνικότητά του και είναι το καλύτερο ζωντανό ον. Όταν δεν πραγματώνει τη φύση του, **χωρισθείς νόμου και δίκης**, είναι άνοσιώτατον και άγριώτατον.

Η αδικία προϋποθέτει τόσο την κτήση όσο και τη χρήση ορισμένων εφοδίων – εργαλείων (όπλα). Ο άνθρωπος όντως διαθέτει τέτοια εφόδια. Είναι η διανοητική και συναισθηματική του ικανότητα που μπορούν να εξελιχθούν σε ορθή και χρήσιμη σκέψη (φρόνησις) και σωστό τρόπο συμπεριφοράς στους συμπολίτες του (ἀρετή). Πρόκειται για τις διανοητικές και ηθικές αρετές αντίστοιχα. Ωστόσο, μπορεί να στρέψει αυτά τα όπλα προς την ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση. Μπορεί να χρησιμοποιήσει το μυαλό και τα συναισθήματά του για το κακό, για τον αντίθετο σκοπό από αυτόν που αυτά τα όπλα προορίζονταν. Η φυσική προδιάθεση του ανθρώπου για το αγαθό δε σημαίνει ότι θα καταλήξει οπωσδήποτε σε αυτό.

6. Ποιο είναι το μεταφραστικό πρόβλημα στις δύο δοτικές «φρονήσει» και «ἀρετῇ»;

Σύμφωνα με τη μετάφραση του Β. Μοσκόβη «ο άνθρωπος γεννιέται έχοντας όπλα τη φρόνηση και την αρετή». Τότε οι δοτικές δηλώνουν το μέσο. Αυτό σημαίνει η φρόνηση και η αρετή περιλαμβάνονται στα φυσικά όπλα του ανθρώπου.

Σύμφωνα με τη μετάφραση του Π. Λεκατσά «ο άνθρωπος γεννιέται έχων εκ φύσεως όπλα, όπως μεταχειρισθεί ταυτα επί φρονήσει και αρετη». Σε αυτή την περίπτωση η δοτική δηλώνει τον σκοπό στον οποίο αποβλέπει – ή πρέπει να αποβλέπει – ο άνθρωπος. Αυτή η ερμηνεία συνάδει με την αριστοτελική θεώρηση.

Η φράση «**φύεται φρονήσει καὶ ἀρετῇ**» δε σημαίνει ότι η αρετή είναι έμφυτη, ότι δηλαδή υπάρχει εκ γενετής στον άνθρωπο, αλλά ότι αυτός έχει την **έμφυτη προδιάθεση και τις προϋποθέσεις να την αποκτήσει**. Άρα:

Ο άνθρωπος είναι από τη φύση του εφοδιασμένος με όπλα, ώστε να υπηρετεί τη φρόνηση και την αρετή. Έτσι, θα επιτύχει τον προορισμό του, το τέλος του (τελεολογική αντίληψη).

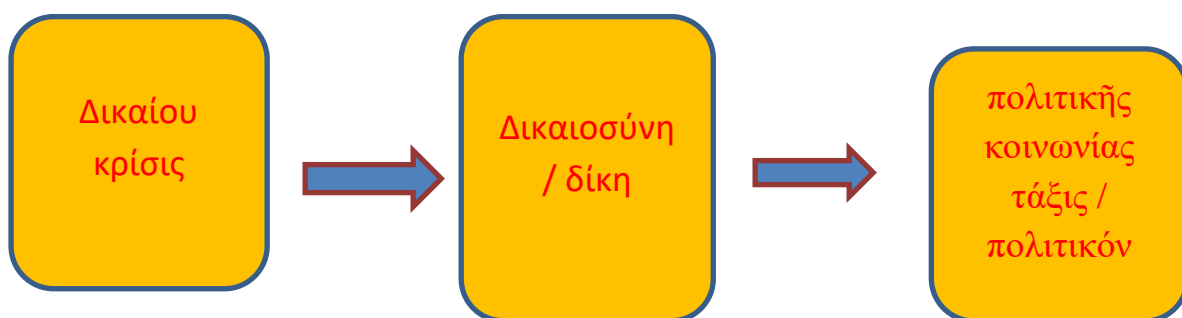
7. Τι σημαίνει ο όρος φρόνησις;

Η λέξη φρόνησις στην ενότητα χρησιμοποιείται με τη σημασία της **διανοητικής ικανότητας** στο σύνολό της και όχι με την ειδική σημασία της πρακτικής σοφίας, της ικανότητας να παίρνει ο άνθρωπος τις σωστές αποφάσεις στα καθημερινά συμβάντα της ζωής του.

8. Ἡ δὲ δικαιοσύνη πολιτικόν*: πὼς αντιλαμβάνεστε τη φράση;

Το επίθετο πολιτικόν αφενός χαρακτηρίζει και αφετέρου προάγει την πόλη. Δηλώνει:

- Τον κοινωνικοπολιτικό χαρακτήρα του ανθρώπινου ήθους
- Αλλά και σηματοδοτεί τον καθοριστικό ρόλο της δικαιοσύνης για την ύπαρξη βιώσιμων πολιτικών κοινωνιών

Ἡ ἀπόφανση περὶ τοῦ δικαίου ταυτίζεται μετὰ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν προάγει. Αὕτη μετὰ τὴν σειράν της ταυτίζεται μετὰ τὴν ὀρθὴν οργάνωσιν τῆς κοινωνίας καὶ προάγει δεσμούς πολιτῶν.

δικαίου ταυτίζεται μετὰ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν
προάγει. Αὕτη μετὰ τὴν σειράν της ταυτίζεται μετὰ τὴν

Μόνο μέσα στην πολιτική κοινότητα πραγματώνεται η δικαιοσύνη. Μόνο με τη δικαιοσύνη πραγματώνεται η τελείωση του ανθρώπου. Γι' αυτό η δικαιοσύνη είναι κορυφαία πολιτική αρετή. Η πόλη δεν μπορεί να επιτύχει την ευδαιμονία, αν οι πολίτες δεν αναπτύξουν αρετές.

Πόλις > δικαιοσύνη > τελείωση > ευδαιμονία

Και αντιστρόφως, η ανάπτυξη των αρετών μένει ανέφικτη, αν η πόλη δεν εκπληρώσει το καθήκον της απέναντι στους πολίτες. Αν με τους θεσμούς, τους άγραφους και γραπτούς νόμους, με τους άρχοντες και την πολιτική και πολιτιστική δραστηριότητα δε λειτουργήσει ως **παίδευσις**.

Πόλη > θεσμοί > παίδευσις > ανάπτυξη αρετών

9. Σε ποια σημεία εντοπίζετε ομοιότητες ανάμεσα στο κείμενο του Αριστοτέλη και τον μύθο του Πρωταγόρα;

Ομοιότητα:

- ✓ Συμφωνούν και οι δύο ότι **η πόλις είναι γέννημα της ανθρώπινης φύσης**. Ο Αριστοτέλης την ανάγει στην πολιτική φύση του ανθρώπου. Ο Πρωταγόρας τη συνδέει με την πολιτική αρετή (που είναι ένα γνώρισμα του συνόλου των πολιτών, ανεξάρτητα από τον βαθμό στον οποίο την πραγματώνουν) (φύσει η ορμή – εζήτουν αθροίζεσθαι).
- ✓ **Η πολιτική κοινότητα** συνδέεται με την ανθρώπινη φύση, αλλά αυτό δε σημαίνει ότι αυτό προκύπτει μηχανιστικά, ως μια αναπόδραστη, σχεδόν μοιραία εξέλιξη. Χρειάστηκε **μακροχρόνια προσπάθεια εκ μέρους του ανθρώπου**, ο οποίος διέτρεξε ποικίλα εξελικτικά στάδια. Ο Πρωταγόρας μέσα στο μυθολογικό πλαίσιο υπαινίσσεται ξεκάθαρα τα στάδια αυτά (επιμηθεϊκή, προμηθεϊκή, φάση του Δία). Ο Αριστοτέλης αναφέρεται υμνητικά σε όσους πήραν τις σχετικές ιδρυτικές πρωτοβουλίες. Και οι δύο φαίνεται ότι λειτουργούν, παράλληλα με τις λογικές αναλύσεις, και με έναν ιστορικό ρεαλισμό.

- ✓ Η δημιουργία της πολιτικής κοινωνίας αποβλέπει στην επιβίωση και την **ευτυχία** των ανθρώπων (τελεωθείς βέλτιστον των ζώων άνθρωπος εστί – ίνα ειεν πόλεων κόσμοι και δεσμοί φιλίας συναγωγοί).
- ✓ Ουσιαστική προϋπόθεση της δημιουργίας των πόλεων και της επιβιώσής τους είναι το **αίσθημα του δικαίου και οι θεσμοί πραγμάτωσής του** (χωρισθείς νόμου και δίκης χείριστον πάντων – αιδώς και δίκη = τα εφόδια που δίνει ο Δίας στους ανθρώπους, τις συνιστώσες της πολιτικής αρετής, που του επιτρέπουν να συμβιώσει με τους άλλους ανθρώπους).

10. Ποια λογική σχέση συνδέει τις έννοιες φύσις και τέλος, όπως χρησιμοποιούνται από τον Αριστοτέλη;

Η φύση στον Αριστοτέλη είναι:

- α) η έμφυτη ορμή που ωθεί τον άνθρωπο στη συγκρότηση πόλεων
- β) τα όπλα με τα οποία γεννιέται, για να υπηρετήσει τη φρόνηση και την αρετή.

Άρα: ***Η φύσις είναι το σύνολο των έμφυτων ιδιοτήτων που έχει ο άνθρωπος ως βιολογική ύπαρξη.***

Ο άνθρωπος πέρα από τον βασικό έμφυτο εξοπλισμό του καλείται να ολοκληρώσει τη φύση του με δική του προσπάθεια και ευθύνη. Μέσω της δίκης και της αρετής θα τελειωθεί ηθικά και πνευματικά. Επομένως, με τη λέξη φύσις δεν εννοείται μόνο το σύνολο των έμφυτων ιδιοτήτων ενός όντος, αλλά και η σύστασή του όταν ολοκληρωθεί η ανάπτυξή του. Στην αριστοτελική σκέψη το ον είναι αυτό που είναι όταν είναι όλα όσα μπορεί να γίνει. Έτσι, συνυφαίνεται το γίνεσθαι με το είναι, το μεταβλητό με το αμετάβλητο.

11. «ο άνθρωπος γεννιέται έχοντας όπλα τη φρόνηση και την αρετή»: Να συσχετίσετε την άποψη αυτή με τις θέσεις του φιλοσόφου για την αρετή στα Ηθικά Νικομάχεια.

Στην ενότητα που εξετάζουμε ο άνθρωπος παρουσιάζεται εφοδιασμένος από τη φύση με ιδιότητες, ώστε να υπηρετήσει τη φρόνηση και την αρετή. Με αυτόν τον τρόπο θα επιτύχει το τέλος του. Οι θέσεις αυτές για την αρετή ανιχνεύονται και στη Ηθικά Νικομάχεια. Ο άνθρωπος έχει από τη φύση του την προδιάθεση να δεχτεί την αρετή. Όμως, γίνεται τέλειος με την άσκηση και τον εθισμό του σε αυτή. Για να κατακτήσει την αρετή οφείλει να επιλέγει τη μεσότητα, απέχοντας από την υπερβολή και την έλλειψη. Η προαίρεσις δεν πρέπει να οδηγείται ούτε από τον εξαναγκασμό ούτε από την τύχη. Πρέπει να γίνεται μετά λόγου και διανοίας.

Φύσις

Προαίρεσις	>	άσκηση + εθισμός	>	αρετή = μεσότητα
Μετά λόγου		+ προδιάθεση		
Μετά διανοίας				

12. Ο Αριστοτέλης στα Ηθικά Μεγάλα γράφει: «Διότι, όταν δούμε ότι κάποιος είναι πολύ κακός, λέμε ότι δεν είναι καν άνθρωπος αλλά θηρίο, σαν να είναι η κακία κάποια ιδιότητα των άγριων ζώων.» Με βάση το χωρίο αυτό να αναλύσετε την άποψη του Αριστοτέλη για τον άνθρωπο που δεν έχει αρετή.

Ο δίχως αρετή άνθρωπος κυριαρχείται από τα πάθη και τις επιθυμίες του. Γίνεται το πιο **βίαιο και επιθετικό πλάσμα** στις σχέσεις του με τους άλλους. Δε σέβεται τους νόμους, δε γνωρίζει το μέτρο, είναι **ακόρεστος** και **δεν έχει κανένα ηθικό φραγμό**. Ένας τέτοιος άνθρωπος βρίσκεται σε **ζωώδη κατάσταση** και δεν του αναγνωρίζουμε την ιδιότητα του ανθρώπου. Άρα, οι ηθικές και κοινωνικές αρετές με κορωνίδα τη δικαιοσύνη αποτελούν κατεξοχήν ανθρώπινες ιδιότητες που επικρατούν στις πολιτικές κοινωνίες.

13. Ο Αριστοτέλης στα ΗΝ (1129 b 27-32) γράφει: «Αυτή λοιπόν η δικαιοσύνη είναι τέλεια αρετή, όχι όμως καθ' εαυτήν, αλλά σε σχέση με τους άλλους. Γι' αυτό χρησιμοποιούμε την παροιμία "στη δικαιοσύνη συμπεριλαμβάνεται κάθε αρετή". Επίσης, η δικαιοσύνη είναι τελειότατη αρετή <...>, διότι αυτός που την κατέχει μπορεί να την ασκήσει στις σχέσεις του με τους άλλους.» Να εξηγήσετε τη θέση που διατυπώνει ο Αριστοτέλης για τη δικαιοσύνη στην ενότητά μας με επιχειρήματα από το δεδομένο χωρίο.

Στην ενότητά μας **η δικαιοσύνη** παρουσιάζεται ως συστατικό στοιχείο της πολιτείας. Προβάλλεται **ως η κορυφαία αρετή**. Αποτελεί την προϋπόθεση για την ύπαρξη όλων των άλλων αρετών. Και στα Ηθικά Νικομάχεια η δικαιοσύνη παρουσιάζεται ως **η κορωνίδα των αρετών**, η οποία νοείται σε συνάρτηση με τους άλλους. Εφαρμόζεται στις συναλλαγές των ανθρώπων στο πλαίσιο της οργανωμένης πολιτείας. Η δικαιοσύνη είναι πρωτίστως πολιτικός θεσμός, που εγγυάται την ατομική και συλλογική ευημερία.